

PROMETNA ŠOLA MARIBOR
VIŠJA PROMETNA ŠOLA

Kristjan Kovačič

**DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA
SLOVENSKEM MED 2. SVETOVNO VOJNO**

Diplomsko delo

Maribor, oktober 2013

Diplomsko delo višješolskega študijskega programa

DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA SLOVENSKEM MED

2. SVETOVNO VOJNO

Študent: *Kristjan Kovačič*
Vpisna številka: 12150161865
Študijski program: *Logistično inženirstvo*
Modul: *Vojaška logistika*
Vrsta študija: *Izredni*
Predmet: *Vojaška zgodovina*
Mentorica: *Dr. Valerija Bernik, prof. zgodovine in sociologije*
Lektorica: *Tina Kovačič, univ. dipl. prevajalka*

Maribor, oktober 2013

SKLEP O DIPLOMSKEM DELU¹

¹ Sklep dobi študent(-ka) v referatu za študentske zadeve po vložitvi obrazcev DIP5 in DIP6.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici,
dr. Valeriji Bernik, za strokovno podporo in nasvete
ob izdelavi diplomskega dela.

Hvala ženi Tini in sinu Aljažu,
ki sta mi v času študija in v času pisanja
diplomskega dela stala ob strani.

Na koncu se zahvaljujem tudi sodelavcem
za nesebično pomoč.

Obr. DIP 8

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA

Podpisani Kristjan Kovačič, rojen 12. 3. 1974 v Düsseldorfu - ZRN, s svojim podpisom potrjujem, da sem avtor diplomskega dela z naslovom Diverzantsko bojevanje na Slovenskem med 2. svetovno vojno.

Maribor,

Podpis:

5.12.2013

Deleted: 12.11.2013

DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA SLOVENSKEM MED

2. SVETOVNO VOJNO

Ključne besede: diverzantsko delovanje, diverzantske akcije, Osvobodilna fronta, Komunistična partija Slovenija, upor.

6. aprila 1941 je nemški okupator s svojimi zavezniki napadel Jugoslavijo in v nekaj dneh zlomil odpor kraljeve vojske. 11. aprila ob 17.30 uri je italijanski okupator že vkorakal v Ljubljano. Kmalu po razkosanju Slovenije se je pod vodstvom Komunistične partije Slovenije (KPS) začela organizirana akcija zbiranja orožja, streliva, intendantske opreme in začele so se priprave na vstajo. Skupaj z levo usmerjenimi političnimi skupinami so 26. aprila ustanovili Protiimperialistično fronto slovenskega naroda, ki se je ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo preimenovala v Osvobodilno fronto Slovenskega naroda (OF). Pozneje so se v OF vključile številne politično različno usmerjene skupine. Vse je združevala želja po svobodi, ki so jo lahko dosegli le z oboroženim uporom. KPS je 22. junija 1941 ustanovila glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki je bilo odgovorno vodstvu OF. Sredi julija je bil sprejet sklep o oboroženi vstaji, poleg tega pa tudi Partizanski zakon, ki je s svojimi pravili urejal sestavo, dela in naloge partizanskih čet. Začeli so z izvajanjem diverzantskih akcij, sabotaž in s širjenjem propagande. Razstreljevali so električne daljnovode, minirali mostove, ceste, železnice, zažigali okupatorjeva vozila in napadali okupatorjeve patrulje. Kmalu so akcije postajale vse bolj drzne, tako so se septembra začeli pravi spopadi z okupatorjem.

Uporniško gibanje na Slovenskem se je v času 2. svetovne vojne z leti vedno bolj razvijalo, kljub sovražnikovim ofenzivam, da bi zatrli gibanje in uničili partizanstvo. Diverzantsko delovanje je postajalo vedno bolj pomembno in je bilo ključnega pomena pri osvoboditvi slovenskega ozemlja in zmagi zaveznikov v 2. svetovni vojni.

DIVERSION OPERATIONS ON THE SLOVENIAN TERRITORY IN WORLD WAR II

Key words: diversion operations, diversion actions, Liberation front, Communist party of Slovenia, insurrection.

On 6 April 1941, the German invader, together with his allies, attacked Yugoslavia and within few days only, they broke the resistance of the royal army. On 11 April at 5.30 pm, the Italian invader marched in Ljubljana. Soon after Slovenia was divided, an organised action of gathering weapons, ammunition and commissary equipment started under the leadership of Communist party of Slovenia (KPS) and the preparations for the revolt began. Together with the left oriented political groups they established the Anti-imperialist Front of the Slovene Nation on 26 April. The party changed its name into the Liberation Front of the Slovene Nation (OF) at the time the Germans attacked the Soviet Union. Later, many politically different oriented groups joined the OF. They all shared the desire for freedom, which could only be achieved by an armed insurrection. On 22 June 1941, the KPS established the general headquarters of the Slovenian Partisan companies, which was responsible to the headquarters of the OF. In the middle of July the agreement on the armed revolt and furthermore the Partisan Act, that regulated the structure, the work and the tasks of Partisan companies, were adopted. Then they started to perform diversion actions, sabotages and to spread propaganda. They were blowing up power lines, blasting bridges, roads, railways, setting the invader's vehicles on fire and attacking the invader's patrols. Soon the actions became bolder and bolder, and so in September the real conflicts with the invader began.

The rebellious movement on the Slovenian territory in World War II has evolved with time, despite the enemy's offensives to oppress the rebellions and to destroy the Partisan movement. The diversion actions have become more and more important and were of crucial importance to the liberation of the Slovenian territory and the victory of the allies in World War II.

VSEBINA

1	UVOD	1
1.1	OPIS PODROČJA IN OPREDELITEV PROBLEMA.....	1
1.2	NAMEN, CILJI IN OSNOVNE TRDITVE	2
1.3	UPORABLJENE RAZISKOVALNE METODE	3
1.4	TEMELJNI POJMI	3
1.4.1	<i>Diverzija</i>	3
1.4.2	<i>Diverzantsko delovanje</i>	4
1.4.3	<i>Sabotaža</i>	5
1.4.4	<i>Napad</i>	5
1.4.5	<i>Odporniško gibanje</i>	6
2	GEOSTRATEŠKI POMEN SLOVENSKEGA PROSTORA ZA OKUPACIJSKE SILE	7
3	VSTAJA IN RAZVOJ ODPORNIŠKEGA (NARODNOOSVOBODILNEGA) GIBANJA SLOVENSKEGA NARODA.....	9
3.1	OSVOBODILNA FRONTA SLOVENSKEGA NARODA	9
3.1.1	<i>Prvo zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte</i>	10
3.1.2	<i>Drugo zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte</i>	11
3.1.3	<i>Tretje zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte oz. prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora</i>	11
3.1.4	<i>Četrto zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte</i>	12
3.1.5	<i>Peto zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte</i>	13
3.2	ODPORNIŠKO GIBANJE	14
3.2.1	<i>Komunistična partija Slovenija</i>	14
3.2.2	<i>Krščanski socialisti</i>	14
3.2.3	<i>Zveza kmečkih fantov in deklet</i>	15
3.2.4	<i>Stara pravda</i>	15
3.2.5	<i>Levo krilo Sokolov</i>	16
3.2.6	<i>Zveza slovenske mladine</i>	17
3.2.7	<i>Ministrska skupina</i>	18
4	DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA SLOVENSKEM OD LETA 1941 DO JESENI 1943.....	19
4.1.1	<i>Napad na preserski most</i>	23
5	DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA SLOVENSKEM OD JESENI 1943 DO KONCA VOJNE	26
5.1.1	<i>Diverzantska akcija v Postojnski jami</i>	29
5.1.2	<i>Vdor v zapor Stari pisker</i>	30
5.1.3	<i>Diverzant Mehti Guesinov - Mihajlo</i>	32

6	NAPADI ODPORNIŠKEGA GIBANJA NA OKUPATORJE	36
6.1	NAPADI NA ŽELEZNIŠKE OBJEKTE	36
6.2	KRONOLOŠKI PREGLED NEKATERIH DIVERZANTSKIH NAPADOV IN SABOTAŽ NA ŽELEZNICI	38
6.3	NAPADI NA OBJEKTE (MOSTOVI, CESTE, ZGRADBE).....	43
6.3.1	<i>Kronološki pregled nekaterih diverzantskih napadov in sabotaž na objekte.....</i>	<i>43</i>
6.4	NAPADI NA ŽIVO SILO	48
6.4.1	<i>Kronološki pregled nekaterih napadov na živo silo.....</i>	<i>48</i>
7	POSLEDICE DIVERZANTSKEGA BOJEVANJA NA SLOVENSLEM MED 2. SVETOVNO VOJNO.....	53
7.1	NA ITALIJANSKEM OKUPIRANEM OBMOČJU	53
7.1.1	<i>Interniranje Slovencev</i>	<i>54</i>
7.1.2	<i>Talci.....</i>	<i>54</i>
7.1.3	<i>Množične usmrtitve</i>	<i>56</i>
7.2	NA NEMŠKEM OKUPIRANEM OBMOČJU	57
7.2.1	<i>Ubijanje s streljanjem</i>	<i>59</i>
7.2.2	<i>Pošiljanje v nemška koncentracijska taborišča.....</i>	<i>60</i>
7.2.3	<i>Požiganje hiš in vasi.....</i>	<i>60</i>
7.3	STATISTIČNI PODATKI O SMRTNIH ŽRTVAH MED SLOVENCIM V ČASU 2. SVETOVNE VOJNE.....	61
8	ZAKLJUČEK.....	66
9	LITERATURA.....	69
	SEZNAM SLIK.....	71
	SEZNAM PREGLEDNIC.....	72
	PRILOGE.....	73

UPORABLJENE KRATICE

KPJ – Komunistična partija Jugoslavije

NOVJ – Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije

IOOF – Izvršni odbor Osvobodilne fronte

OF – Osvobodilna fronta

SZ – Sovjetska zveza

SNOO – Slovenski narodnoosvobodilni odbor

VOS – Varnostna obveščevalna služba

CK KPS – Centralni komite komunistične partije Slovenije

VoMi – Volksdeutsche Mittelstelle (Repatriacijski urad za etnične Nemce)

NDH – Nezavistna država Hrvatska (Neodvisna država Hrvaška)

USAAF – United States Army Air Force (Zračne sile ZDA)

BAF – Balkan Air Force (Balkanske zračne sile)

NOV – Narodnoosvobodilna vojska

POJ – Partizanski odredi Jugoslavije

POS – Partizanski odredi Slovenije

ZSM – Zveza slovenske mladine

MVAC – Milizia volontaria anticomunista (Protikomunistična prostovoljna milica)

SKOJ – Savez komunistične omladine Jugoslavije (Zveza komunistične mladine Jugoslavije)

SS – Schutzstaffel (Hitlerjeva policija)

NOG – Narodnoosvobodilno gibanje

NOB – Narodnoosvobodilni boj

1 UVOD

1.1 OPIS PODROČJA IN OPREDELITEV PROBLEMA

Sile osi so napad na Jugoslavijo sprožile zaradi dogodkov ob koncu marca 1941. Takrat sta predsednik jugoslovanske vlade in zunanji minister na Dunaju podpisala sporazum med nemško in jugoslovansko vlado o pristopu k fašističnemu trojnemu paktu. Še istega dne, ko je bil sporazum podpisan, je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) organizirala demonstracije, ki so izražale nezadovoljstvo in zahtevale, da se razveljavi sporazum, podpisan z Nemčijo. To protestno gibanje proti politiki in vladi je izkoristila skupina častnikov z generalom Simovićem na čelu, ki je izvedla puč in strmoglavila vlado. Sestavljena je bila nova vlada, v katero pa so bili povabljeni tudi nekateri ministri, ki so bili naklonjeni fašističnemu trojnemu paktu. Nova vlada ni preklicala sporazuma, zato so se demonstracije nadaljevale, zlasti v Ljubljani. Ta dogajanja niso ustrezala Nemčiji, saj so želeli čimprej obvladati Balkan (Klajnšek in drugi, 1978, 31 – 32).

Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije in njenih oboroženih sil aprila 1941 se je del slovenskega prebivalstva odločil za oborožen odpor. Ozemlje Slovenije je bilo razkosano in razdeljeno na tri okupatorje – Nemce, Italijane in Madžare. Slovenski narod se je tako znašel pred največjo preizkušnjo v svoji zgodovini. (Klajnšek in drugi, 1978a, 50) V noči s 26. na 27. april so predstavniki Centralnega komiteja komunistične partije Slovenije, krščanskih socialistov in demokratičnega krila Sokola skupaj s politično neopredeljeno skupino naprednih kulturnih delavcev ustanovili Protiimperialistično fronto slovenskega naroda. To je bil tudi začetek vsenarnodnega osvobodilnega boja proti okupatorjem. Kmalu zatem so se Protiimperialistični fronti slovenskega naroda pridružili še Zveza kmečkih fantov in deklet, mladina Kmečke stranke, Kmečka-delavska stranka in Stara pravda. Kasneje se je Protiimperialistična fronta slovenskega naroda preimenovala v Osvobodilno fronto (Klajnšek, 1982, 21).

Sklenjeno je bilo, da se z oboroženim bojem prične takoj, ko bodo dozoreli osnovni pogoji. Organizirali so zbiranje in shranjevanje orožja, streliva in druge vojaške opreme,

hrane, obutve in oblek v skrivnih skladiščih, zbirali podatke o sovražniku, njegovih objektih, o izdajalcih in okupatorjevih sodelavcih (Klajnšek, 1982a, 23).

Prvo sabotažo na Slovenskem so izvedli mladinci, člani SKOJ v Mariboru, ko so v noči na 29. april v Volkmerjevem prehodu zažgali dva nemška avtomobila (Klajnšek in drugi, 1978b, 87).

Sčasoma so se vedno bolj krepili odpori proti okupatorjem. Izvajali so sabotaže na železnici, mostovih in cestah, napadali so okupatorjeve postojanke, patrolje, izvajali so požige in uničevali poljske pridelke, gospodarska poslopja in druge objekte, izvajali so napade na premogovnike in rudnike, itd. S temi ukrepi je Osvobodilna fronta okupatorju povzročala veliko materialno škodo, hkrati pa je preprečevala oz. zmanjševala izseljevanje slovenskih družin v Srbijo in na Hrvaško ter naseljevanje Nemcev na slovenskem ozemlju. Samo v avgustu leta 1944 je bilo izvedenih 112 napadov na železnice, 24 na ceste in mostove, 32 na oborožitvene objekte in 60 na vojaške tabore in nastanišča (Ferenc, 2011, 62 – 64, 162).

Okupator je na odpor odgovarjal z nasiljem nad civilnim prebivalstvom. Uvedli so policijske ure, ustanovili posebna sodišča, izvajali represalije, streljali talce, požigali posamezne domačije in vasi, preganjali, mučili in izseljevali svojce partizanov itd. (prav tam, 209 - 210).

Slovenijo je vojna zelo prizadela. V času druge svetovne vojne in neposredno po njej je umrlo skoraj 95.000 ljudi ali 6,3 % prebivalstva, kar Slovenijo uvršča na tretje mesto na svetu (Wikipedija [online], 2013).

1.2 NAMEN, CILJI IN OSNOVNE TRDITVE

Namen diplomskega dela in cilj preučevanja je:

- zbrati in obdelati podatke o tem, kako se je razvijalo diverzantsko bojevanje v okviru slovenskega odporniškega gibanja in kakšne so bile posledice za slovenski narod.
- prikazati diverzantsko bojevanje v dveh različnih obdobjih in sicer od napada na tedanjo Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 do jeseni 1943, ko je kapitulirala Italija ter od kapitulacije Italije do konca druge svetovne vojne;

- analizirati posamezne diverzantske napade, ki niso bili »medijsko« izpostavljeni, so pa bili pomembni za razvoj odporniškega gibanja;
- prikazati vpliv diverzantskih odporniških akcij na okupacijske sisteme.

1.3 UPORABLJENE RAZISKOVALNE METODE

Uporabil sem naslednje raziskovalne metode:

- metodo klasifikacije za definiranje osnovnih pojmov;
- metodo analize, s katero sem razčlenjeval teoretske ugotovitve, predelal podatke ter dostopne vire;
- metodo deskripcije sem uporabil v vseh poglavjih vsebinskega dela. Opisal sem glavne lastnosti diverzantskega bojevanja, razvoj odporniškega gibanja, stopnjevanje napadov odporniškega gibanja na okupatorje ter njihove posledice;
- primerjalno metodo sem uporabil za opis posameznih napadov, ki so jih zabeležila tako odporniška gibanja kot okupatorjevi viri;
- metodo sinteze sem uporabil na koncu in z njo preveril predpostavko, ki sem jo navedel zgoraj.

1.4 TEMELJNI POJMI

1.4.1 Diverzija

Diverzija (latinsko: *divertere*; slovensko: odvrniti) je vojaška operacija v sovražnikovem zaledju, z namenom uničiti ali onesposobiti sovražnikovo živo silo, vojno tehniko, pomembne vojaške in gospodarske objekte in odvrniti pozornosti od glavnega bojišča (Wikipedija [online], 2013).

Diverzija je opredeljena v 356. členu Kazenskega zakonika Republike Slovenije. »Kdor z namenom, da bi ogrozil ustavno ureditev ali varnost Republike Slovenije, poruši, zažge ali kako drugače uniči ali poškoduje kakšen gospodarski objekt, prometno sredstvo ali prometno napravo, napravo namenjeno sistemu zvez, javno napravo za vodo ali prenos

energije ali kakšen drug objekt, ki je pomemben za varnost ljudi, preskrbo prebivalstva ali za gospodarstvo, se kaznuje z zaporom najmanj treh let«.

1.4.2 Diverzantsko delovanje

Diverzantsko delovanje je vrsta napadnega delovanja, ki ga izvajamo na poseben način s posebnimi bojnimi sredstvi.

Cilj diverzantskega delovanja je:

- povzročiti sovražniku čim večje izgube v ljudeh in v vojni tehniki,
- mu povzročati čim večjo napetost in negotovost,
- oslabiti njegovo ognjeno zmogljivost,
- preprečevati oskrbo in evakuacijo,
- onemogočati oblikovanje in delovanje kvislinške oblasti, političnih in drugih organizacij ter uničiti objekte infrastrukture in sredstva, ki jih uporabljajo v vojne namene.

Z nenehnim diverzantskim delovanjem se spodbuja oborožen boj in dviguje bojna morala svojih enot in prebivalstva, hkrati pa se sovražniku onemogoča, da bi se »usidral« na začasno zasedenem ozemlju, oz. se mu pri tem povzroča velike težave.

Temeljne značilnosti diverzantskega delovanja so:

- tajnost in natančnost priprav,
- presenečenje,
- pogumnost,
- drznost,
- hitrost,
- učinkovitost,
- usklajenost vseh dejavnosti in ukrepov glede na prostor in čas ter
- hiter in spreten izmik iz rajona delovanja.

Sile za izvajanje diverzantskega delovanja so:

- posamezniki diverzanti,
- diverzantske skupine,
- diverzantski oddelki,
- diverzantski vodi,
- diverzantski odredi (Strategija oboroženega boja, 1985, 211 – 212).

1.4.3 Sabotaža

Sabotaža je pojem, ki opredeljuje namerno, navadno prikrito ravnanje, s katerim se zlasti iz političnih vzrokov povzroča gospodarska škoda (SSKJ, online, 2013).

Medtem ko se diverzantska delovanja izvaja neposredno, nenadno, drzno in s hitro akcijo, se sabotaze izvajajo tiho in prikrito, da bi se pridobil občutek slučajne nesreče. Rezultati diverzantskega delovanja se opazijo takoj, medtem ko pri sabotaži lahko nastopijo tudi kasneje in se povzročitelje težko odkrije. Osebo, ki izvaja gospodarsko, politično ali vojno sabotažo imenujemo »saboter« (Bošnjak, 1983, 7).

Sabotaža je opredeljena v 357. členu Kazenskega zakonika Republike Slovenije: »Kdor z namenom, da bi ogrozil ustavno ureditev ali varnost Republike Slovenije, na prikrit, zahrbtn ali drug podoben način povzroči pri opravljanju svoje delovne obveznosti veliko škodo državnemu organu, ali organizaciji, v kateri dela, ali drugemu državnemu organu, ali organizaciji, se kaznuje z zaporom od enega do desetih let«.

1.4.4 Napad

Napad je odločilni in temeljni način bojnega delovanja v vseh oblikah oboroženega boja.

Primarni cilji napada so:

- uničevanje, onesposabljanje in zajemanje sovražnikove žive sile,
- zaplenitev bojne tehnike in drugih materialnih sredstev,

- osvobajanje objektov in območij, ki jih sovražnik začasno zasede in
- uničevanje sovražnikovih organov in organizacij.

Sekundarni cilji:

- spraviti sovražnika v neugoden položaj,
- pritegniti in vezati njegove sile na določen objekt ali območje,
- uničiti posamezne objekte in naprave,
- zbrati podatke o moči, sestavi in razporedu njegovih sil,
- ga preslepiti,
- ga vznemirjati in psihofizično izčrpavati,
- osvoboditi zaprte in
- reševati prebivalstvo ter gmotne in kulturne dobrine.

Z napadom prevzemamo in zadržujemo pobudo, omejujemo manever, sovražniku zadajamo izgube in omejujemo svobodo delovanja. Z uspešnostjo napada vplivamo na bojno sposobnost sovražnika in na njegovo moralo. Cilj dosežemo z učinkovito uporabo bojnih sil in sredstev na določenem prostoru in v določenem času, po vnaprej narejenem načrtu ali pa z izkoriščanjem trenutne bojne situacije (Strategija oboroženega boja, 1985, 234).

1.4.5 Odporniško gibanje

Značilnost odporniškega gibanja je odpor oz. upor proti sovražniku v pasivni ali aktivni obliki. Značilnosti pasivne oblike upora so sabotaže in propagandna delovanja, medtem ko so za aktivno značilne diverzije, terorizem in oborožen boj ter atentati na sovražnike. Odporniško gibanje ponavadi nastane zaradi okupacije ozemlja oz. zaradi izgube lastne oz. nacionalne eksistence ter nasilja nad civilnim prebivalstvom (Lorenčin, 2011, 16).

2 GEOSTRATEŠKI POMEN SLOVENSKEGA PROSTORA ZA OKUPACIJSKE SILE

Slovenija je kontinentalna in pomorska država, ki leži na stičišču med Apeninskim in Balkanskim polotokom ter srednjo Evropo. Njena severna in zahodna meja potekata po grebenih Alp in Pohorja, na jugu in jugovzhodu po obrobju kraškega terena Dinaridov, na vzhodu in severovzhodu pa po obodu Panonske nižine. Skupna dolžina njenih meja meri 1334 km, od tega je 70% meje na kopnem in 30% na morju (Žabkar, 1957, 183).

Preko slovenskega ozemlja potekajo najkrajše kopenske povezave, ki zahodno Evropo in Lombardijo povezujejo s Podonavjem in Balkanom ter prek njih z vzhodno Evropo in malo Azijo. Preko slovenskega ozemlja potekajo tudi najkrajše poti, ki kontinentalne srednjeevropske države povezujejo s pristanišči na jadranski obali in centralnim delom južne Evrope (prav tam, 184).

Na začetku 2. svetovne vojne je bil za sile osi, dokler so branile Balkan in Italijo, celoten prostor Slovenije in severne Italije tranzitna cona. Preko njega so izvajale oskrbo na Balkanu ter v južni in srednji Italiji. Na tem delu so imeli velike in močne rezerve, ki so bile potrebne za obrambo zaledne infrastrukture in za partizanske spopade (prav tam, 194).

Po kapitulaciji Italije je celoten slovenski prostor okupirala Nemčija in tako je postal strateško pomemben zlasti del med Tržaškim in Reškim zalivom. V nemškem vrhovnem poveljstvu so predvidevali, da se bodo zavezniške sile izkrcale v Istri in od tam čez slovensko ozemlje začele prodirati proti Podonavju, kamor so prodirale tudi sile Rdeče armade, zato so povezali Furlanijo, Slovenijo južno od Save, del ozemlja med Reko, Kraljevico in Istro ter kvarnerske otoke v enotno protidesantno operativno-strateško celoto in s tem onemogočili desant v stik med frontama na Apeninskem in Balkanskem polotokom (prav tam, 187).

Ker se je napredovanje Rdeče armade odvijalo hitreje kot so napredovale zavezniške sile na Apeninskem polotoku, so Nemci težišče utrjevanja premaknili z južnega bojišča na vzhodno bojišče. Na slovensko-hrvaški meji je bil zgrajen utrjeni pas (Sudostwall), po globini pa obrambne črte (Eiche, Ingridstellung itd.), s čimer so nameravali omogočiti

varen umik nemških sil z Apeninskega polotoka. Če bi prišlo do spopada med zavezniškimi silami in Rdečo armado, bi s teh obrambnih položajev nadaljevali z operacijami proti vzhodu. Če do spopada ne bi prišlo, bi se na ozemlju Slovenije izvajala obramba (Alpenfestung) s težiščem obrambe v Bavarskih Alpah (prav tam).

Tik pred koncem 2. svetovne vojne so enote jugoslovanske in slovenske partizanske vojske hitele z osvobajanjem slovenskega ozemlja v smeri zahodnega in severnega bojevališča z namenom, da prehitijo zavezniške sile. Prav tako so kvistlinške sile neuspešno izvajale odločno obrambo v pričakovanju, da bodo zavezniške sile tam pred NOVJ in Rdečo armado in bodo njih obravnavali kot kraljevo jugoslovansko vojsko (prav tam, 188).

Slika 1: Gradnja obrambe »Sudostwall«

Vir: http://www.enstalwiki.at/wiki/images/1/18/Der_Tauern_Nr.60_Der_Todesmarsch_ungarischer_Juden.pdf (8.10.2013)

3 VSTAJA IN RAZVOJ ODPORNIŠKEGA (NARODNOOSVOBODILNEGA) GIBANJA SLOVENSKEGA NARODA

3.1 OSVOBODILNA FRONTA SLOVENSKEGA NARODA

Nastanek Osvobodilne fronte (OF) slovenskega naroda se je začel v najbolj dramatičnem času slovenskega naroda. Po zlomu Kraljevine Jugoslavije aprila 1941 so Slovenijo zasedle Nemčija, Italija in Madžarska. Njihov namen je bil, da se zasedeni deli Slovenije priključijo okupacijskim državam in da se slovenski narod kot etično enoto uniči. Tukaj ni šlo za fizično uničenje Slovencev, kot ga je nacizem izvajal nad Židi, Romi in drugimi ljudmi, ampak za to, da kot narod izginemo z obličja zemlje. Pri tem je prednjačil nemški okupator, ki se je zvesto držal Hitlerjevega naročila: »Machen Sie mir dieses Land wieder deutsch!« (Napravite mi to deželo zopet nemško!), ki ga je Hitler izrekel, ko je 26. aprila obiskal Maribor (Ferenc, 2011, 35 – 36).

Uničevanja slovenskega naroda so se nacisti lotili z množičnim izganjanjem (predvsem v Srbijo) ter ponemčevanjem tistega prebivalstva, ki je ostalo doma (Ferenc, 1997, 13).

Na dan Hitlerjevega obiska Maribora je bil v okupirani Ljubljani na pobudo CK KPS organiziran sestanek Protiimperialistične fronte, ki so se ga udeležili predstavniki CK KPS, Krščanskih socialistov, Demokratičnega krila Sokola ter politično neopredeljena skupina naprednih kulturnih delavcev. Na sestanku so prišli do zaključka, da so agresorjevi uspehi začasni in da je na obzorju množično gibanje za osvoboditev slovenskega naroda, ki ga lahko osvobodi le lasten narod oz. njegove sile (Klanjšček, 1982, 21).

Pozivali so v skupni boj:

- *proti razkosanju in zaslužnjevanju Slovenije, za osvoboditev, neodvisnost in združenje slovenskega naroda;*

- *za slogo in enotnost zaslužjenih narodov Jugoslavije in vseh balkanskih narodov, za bratsko skupnost svobodnih in enakopravnih narodov;*
- *proti imperialistični vojni, za mir brez aneksij in kontribucij na temelju pravice slehernega naroda na samoodločbo, vključivši pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi;*
- *proti gospodarskemu uničenju slovenskega življa, proti druginji in pomanjkanju, proti rekvizicijam, proti krivični menjavi denarja, proti uničenju domače industrije in obrti;*
- *proti terorju in preganjanju, proti izrednim okupacijskim ukrepom, proti raznarodovanju, razseljevanju slovenskega naroda in koloniziranju tujcev, proti kulturnemu zatiranju, proti odpuščanju slovenskega uredništva in nameščenstva, proti potujčevanju in zlostavljanju slovenskega jezika (Ferenc, 2011, 36).*

Po sestanku so predstavniki KPS in drugih ustanovnih skupin začeli razvijati osvobodilno organizacijo po vsej Sloveniji, tako v mestih kot tudi na podeželju. Zbirali in povezovali so pristaše fronte, organizirali sestanke in konference, ki so jih imeli na tajnih lokacijah v delavnicah, tovarnah, hišah, ulicah. Seznanjali so nove pristaše z izkušnjami konspirativnega dela, brali letake in literaturo oz. organizirali njeno prenašanje iz rok v roke, da bi jo prebralo čim več ljudi. Razpravljali so o možnostih za čimbolj učinkovito pripravo na oborožen boj, ki je kmalu dosegla zelo dobre rezultate (Klajnšček in drugi, 1978, 81). Nacionalna zavest slovenskega prebivalstva se je začela dvigati in hkrati so nastajali ugodnejši pogoji za osvobodilni boj. Ves čas je bilo jasno, da bo težišče osvobodilnega boja na deželi in da bodo partizanske enote taborile v gozdovih, na tajnih lokacijah z možnostjo dobrega zavarovanja, od koder bodo hodile v akcije (prav tam, 83).

3.1.1 Prvo zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte

15. junija 1941 se je v stanovanju Mira Jeršiča v Ljubljani prvič sestal Vrhovni plenum Protiimperialistične fronte. Udeležili so se ga predstavniki ustanovnih in drugih skupin, ki so že vstopile v osvobodilno gibanje.

Na zasedanju 22. junija 1941, na dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo, so bila sprejeta Gesla našega osvobodilnega boja in bila objavljena v Slovenskem poročevalcu.

Gesla so bila:

- *Pravica slovenskega naroda do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi.*
- *Osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda, vključno s koroškimi in primorskimi Slovenci.*
- *Sloga in enotnost zaslužjenih narodov Jugoslavije in vsega Balkana v njihovem boju za osvoboditev.*
- *SZ je vodilna sila in glavna opora v osvobodilnem boju slovenskega naroda in vseh zatiranih narodov, je vzor enakopravnega sožitja med narodi.*
- *Osvoboditev je možna samo na ruševinah imperializma.*
- *Brez boja proti lastni izdajalski kapitalistični gospodi se zatirani narod ne more osvoboditi.*
- *Bratstvo in mir med narodi morata biti rezultat protiimperialističnega boja, ki bo porušil imperializem (Mally, 2011, 116 – 117).*

3.1.2 Drugo zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte

Drugo zasedanje je potekalo 28. julija 1941 na isti lokaciji. Izvoljen je bil Izvršni odbor Osvobodilne fronte (IO OF), največji poudarek na zasedanju pa je bil na oboroženem uporu proti okupatorju pod geslom »ne koščke železa, ne mrvice kakršne koli snovi, ne drobtine kruha za okupatorje«, ki ga je 2. avgusta objavil Slovenski poročevalec (prav tam, 118).

3.1.3 Tretje zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte oz. prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora

Tretje zasedanje je potekalo 16. septembra 1941 v stanovanju Josipa Ribičiča v Ljubljani. Sprejet je bil sklep, da se OF konstituira v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Tako je Vrhovni plenum postal politični vrhovni organ OF in kot SNOO organ oblasti slovenskega naroda. 20. septembra je v Slovenskem poročevalcu izšel članek Borisa

Kidriča z naslovom »Pomen osnovanja SNOO in njegovih ukrepov«, v katerem je zapisal, da so to prvi koraki na poti k slovenski suverenosti in prvi znaki nove slovenske oblasti.

V sklepu pa je bil sprejet tudi člen, da SNOO v času osvobodilne borbe »edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na svojem ozemlju. Vsako organiziranje izven okvira OF v času tujčeve okupacije pa definira kot škodljivo borbi za narodno svobodo« (Mally, 2011, 120). Tako se je začelo politično obračunavanje z nasprotniki, v katerem je Varnostno obveščevalna služba (VOS) obračunavala z vsemi nasprotniki OF. Prav tako pa je bil sprejeti odlok o narodnem davku, ki so ga bili dolžni plačevati mesečno vsi Slovenci, v višini 1 lire pa vse do 10% mesečne plače. Sočasno je bilo uvedeno tudi posojilo svobode, ki so ga posojali premožnejši pripadniki OF, v zameno pa so od IO OF prejeli obveznice v višini 100, 1000 ali 10.000 lir (prav tam, 121 – 122).

3.1.4 Četrto zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte

1. novembra 1941 se je v Ribičevem stanovanju ponovno sestal plenum, na katerem so dokončno formulirali program OF oz. Temeljne točke OF.

Temeljne točke OF so bile:

- *Proti okupatorjem je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.*
- *Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitve vseh Slovencev.*
- *Stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov Osvobodilna fronta ne priznava razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost njenih narodov. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.*
- *Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic OF preoblikuje slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.*

- *Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.*
- *Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda kot celota.*
- *Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodilna fronta dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratičen način.*
- *V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosevelta in Stalina bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločil slovenski narod sam. OF bo to elementarno pravico slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.*
- *Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz Slovenskih narodno-osvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se poziva vse zavedne Slovence (prav tam, 121 – 122).*

Zadnji dve točki sta bili dodani 21. decembra 1941 na Izvršnem odboru IOOF (prav tam).

3.1.5 Peto zasedanje Vrhovnega plenuma Protiimperialistične fronte

Peto in zadnje zasedanje Vrhovnega plenuma, ki se ga je udeležil Boris Kidrič z drugimi vidnimi predstavniki OF, je potekalo 6. novembra 1942 v stanovanju dr. Iva Majcna v Ljubljani.

Poudarjeni so bili zunanjepolitični uspehi slovenskega NOG po udeležbi na kongresu v Moskvi, kjer je bila OF spoznana za edino zakonito slovensko narodno oblast, Slovence pa so pozvali, naj se uprejo nemški mobilizaciji za vzhodno fronto. To je bilo edino zunanjepolitično priznanje NOG v Sloveniji.

3.2 ODPORNIŠKO GIBANJE

3.2.1 Komunistična partija Slovenija

KPS je predstavljala najbolj učinkovito skupino in je ob začetku vojne štela le 1280 članov, ki so večinoma izhajali iz delavskih in industrijskih središč. Bili so zelo dobro organizirani, disciplinirani, prekaljeni in preizkušeni. To so bile značilnosti komunistične organizacije in njenih posameznikov, ki so s svojim nesebičnim delom in požrtvovalnostjo prednjačili, druge organizacije pa so jih občudovale in jim hkrati priznavale vodilno vlogo.

Čeprav so druge skupine OF od samega začetka komunistom priznavale vodilno vlogo, so komunisti pričakovali, da bo prej ali slej prišlo do različnih pogledov, nesoglasij, konflikta interesov in trenj, kar bo ogrozilo partijsko vlogo. Zavarovali so se tako, da si je partija prisvojila najvitalnejše oz. najpomembnejše sektorje kot so: vojska, tehnika, VOS, terenske odbore, politične in organizacijske zveze IO OF itd. (prav tam, 79 – 82).

Mally (2011, 82) pravi, da je Kardelj decembra 1942 poslal poročilo Titu: »Partija vedno bolj postaja edini voditelj celotnega osvobodilnega boja, ko vse bolj »likvidira« skupine zaveznikov kot posebne razredne formacije in ustvarja okrog sebe zvezo delavcev, kmetov, srednjih slojev itd. S tem se ustvarjajo predpogoji, da bo partija lahko vse te množice uspešno zadrževala okrog sebe tudi na vseh prihodnjih stopnjah sedanjega boja«.

3.2.2 Krščanski socialisti

Krščansko-socialistična skupina se je OF priključila šele po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo v začetku junija 1940 in sčasoma postala ena od treh temeljnih skupin OF. Po svoji sestavi je bila heterogena. Sestavljali so jo: delavsko krilo iz vrst krščansko-socialističnega sindikata JSZ, intelektualni krog Edvarda Kocbeka in njegovih sodelavcev pri reviji »Dejanje« ter nekateri člani študentskega društva Zarja.

Ta korak so napravili po sestanku v Laškem, kjer so se sestali najvidnejši predstavniki tega gibanja in prišli do sklepa, da je njihovo mesto ob KP kot edini sili revolucionarnega

gibanja. Zavrgli so dotedanje uradne cerkvene smernice o delavskem vprašanju, kompromisarstvo v ciljih delavskega boja, zavrnili vsakršno sodelovanje z meščanskimi kapitalističnimi silami ter za cilj postavili brezrazredno družbo, do katere je lahko prišlo le skozi socialno revolucijo in diktaturo proletariata. Krščanstvo za katerega so se ves čas zavzemali pa jim ni smelo predstavljati ovire pri doseganju svojih ciljev, pač pa bodo kot »krščanski verniki iz svojega nadzora črpali tiste moralne sile, ki so navdihovale socialno dejavnost prvih kristjanov« (prav tam, 83 – 89).

3.2.3 Zveza kmečkih fantov in deklet

Zveza kmečkih fantov in deklet je bila pod okriljem organizacije kmečke mladine in je bila hkrati najštevilčnejša skupina v OF. Najvidnejša predstavnika sta bila Ivan Nemeč in Ferdo Godina. Med osvobodilnim bojem je večji del članov prešel v Zvezo komunistične mladine. Zadnjič se je glavni odbor zveze sestal 29. januarja 1942, ko je izročil spomenico Borisu Kidriču in KP priznal za edino predstavnico slovenskega naroda, da popelje vse ljudstvo v boj za osvoboditev. Kasneje je celoten odbor odšel na delo na teren in v partizanske odrede (prav tam, 99 – 100).

3.2.4 Stara pravda

Stara pravda je nastala maja 1941 in je imela v svoji skupini kmalu več kot 3000 pripadnikov, ki so obsojali »kvislinško« politiko slovenskih strankarskih vrhov, kar je vzbudilo pozornost predstavnikov OF, da so jo povabili v svoje gibanje.

Že na samem začetku pogajanj o vstopu Stare pravde v OF je v vodstvenih krogih prihajalo do nesoglasja okoli programa OF za katerega so trdili, da je precej nejasen. Motilo jih je, da se Jugoslavije sploh ni omenjalo, da ni vizije o bodoči gospodarski in družbeni ureditvi, kar je v vodstvenih krogih Stare pravde vzbujalo sume, da gre za skrivni načrt namena ločitve Slovenije od Jugoslavije. Voditelji OF so trdili, da mora biti odločitev o tem, kakšna naj bo prihodnja država, prepuščena slovenskemu ljudstvu. Kljub temu so predstavniki vodstva Stare pravde 25. avgusta 1941 sklenili vstopiti v OF in že naslednji dan podpisali pristopno izjavo. Navdušenja med člani Pravde nad njeno priključitvijo ni bilo.

Tudi po vstopu Pravde v OF so se pogledi razlikovali, tako glede gospodarskega vprašanja kot vprašanja bodoče meje. Tudi o IO OF, v katerem so bile zastopane samo ustanovne skupine, se niso strinjali in so zato predlagali reformo, da se IO OF menja vsaka dva meseca in da bi pri tem sodelovale vse v fronti sodelujoče skupine. OF je odločno zavrnila predlagano reformo.

Različni pogledi so postajali vedno večji. Trdili so, da ozemlje Slovenije ni primerno za partizanski način bojevanja, da je potrebno taktiziranje oz. čakanje zaveznikov, nasprotovali so novi točki programa OF, da se nihče ne sme boriti proti okupatorju izven OF in do spora je prišlo glede odnosa Mihailovičevega gibanja, ki ga je vlada v izgnanstvu priznavala kot legitimnega predstavnika oblasti v Jugoslaviji.

To pa je bilo v nasprotju z vizijo razvoja dogodkov KP, ki jo je izključil iz OF. Slovenski poročevalec je 31. januarja 1942 zapisal: »IO OF ugotavlja, da pripadniki OF pod nazivom Stara in nova pravda nimajo skupinskega organizacijskega reda, niso organizirana skupina in jim zato ne gre značaj samostojne skupine« (prav tam, 101 – 102).

3.2.5 Levo krilo Sokolov

Prvi stik KPS s Sokoli je bil vzpostavljen že decembra 1940, ko so jih seznanili, da pozitivno ocenjujejo njihov boj in poglede, ki so preoblikovali značaj slovenskega sokolstva, zato je njihovo vključevanje v partijo ne samo mogoče, ampak tudi potrebno in zaželeno. Kmalu so se začeli sestajati vidni predstavniki obeh gibanj, kjer so prišli do spoznanja, da so njihovi pogledi na takratna temeljna vprašanja o boju proti fašizmu, svobodi in neodvisnosti Jugoslavije, notranji demokratizaciji Jugoslavije ter njeni naslonitvi na Sovjetsko zvezo podobni, če ne že kar enaki. V času priključitve sokolske skupine OF je bilo v Sloveniji 268 društev s 40.000 pripadniki, od teh sta bili dve tretjini odraslih. Že na samem začetku je bilo po oceni Franca Lubeja na njihovi strani polovica starejših članov, tri četrtine telovadcev in starejše mladine. V času upora pa pričakuje, da se bo po njihovem vzgledu število še dvignilo. Na vseh teh srečanjih se niso pogovarjali o oblikah medsebojnega sodelovanja med komunisti in sokoli, o trajnih stikih in dolgoročnih skupnih ciljih. Šele na petem in zadnjem srečanju, marca 1941, je bila s strani sokolske skupine izražena možnost in potreba po ožjem sodelovanju s partijo, kar

je še podkrepila njihova izjava, da sokolstvo tako med vojno kot tudi po njej ne bo imelo nobenih strankarsko-političnih ambicij ali ciljev, ker jih kot nepolitična organizacija tudi ne more imeti.

Na začetku je imela sokolska skupina v OF dvojno organizacijo. Imela je lastno in frontno linijo. Lastna linija je imela namen, da pridobiva kadre za OF, ki se še niso mogli odločiti, bili pa so njeni simpatizerji. Imela je svojo socialno pomoč in svojo obveščevalno službo, na vrhu pa se je ta linija naslonila na frontno organizacijo.

Spomladi 1942 je sokolska skupina izdala brošuro »Sokol v borbi za svobodo«, v kateri je razložila svoje sodelovanje v osvobodilnem gibanju in ponovno poudarila, da ni ne strankarska niti ne razredna in da je le vzgojna in narodna organizacija in da s sodelovanjem v OF niso prevzeli nobene podrejene vloge, temveč so enakopraven sodelavec za korist naroda in da nadaljujejo delo, ki so si ga zastavili ob ustanovitvi skupine (prav tam, 90 – 95).

Slika 2: Sokoli

Vir: <http://stareslike.cerknica.org/2010/11/16/1930-sokoli-na%C2%A0veselici/> (8.10.2013)

3.2.6 Zveza slovenske mladine

Mladinska organizacija OF se je začela ustanavljati že v prvih mesecih agresije v Sloveniji. 24. oktobra 1941 je IO OF odločil organizirati Mladinsko osvobodilno fronto, ki bo kot samostojno mladinsko gibanje sestavni del celotne OF. Kmalu za tem je organizacija dobila naloge, da mobilizira vse mlade sile za skupni odpor proti okupatorju ter da organizira enotno gibanje. Sama pa si je zadala naloge, da bo organizirala bojne

skupine in Narodno zaščito, preprečevala nasprotno propagando, zbirala finančno in materialno podporo, orožje, zdravila, bojkotirala okupatorjeve športne in kulturne dogodke, delila letake in glasila OF itd. Bila je zelo dobro organizirana, še posebej v večjih središčih, po vaseh pa jih ni bilo, ker so mladinci sodelovali v okviru vaških in terenskih odborov OF.

Spomladi 1942 se je organizacija preimenovala v Zvezo delovne mladine. Konec istega leta je OF spoznala, da prihaja do premajhnega širjenja mladinskega gibanja in da je mladim treba dati specifične organizacijske oblike. Na pobudo Kardelja se je organizacija preimenovala v Zvezo slovenske mladine (ZSM), njeni predstavniki so bili stari med 14 in 26 let (prav tam, 185 – 187).

3.2.7 Ministrska skupina

Ministrska skupina je bila v OF najmanjša skupina, ki je imela le tri člane – predvojne ministre, ki pa so imeli precejšen vpliv in med ljubljanskim meščanstvom kot tudi drugod po Sloveniji uživali precejšen ugled. To ministrsko skupino so sestavljali dr. Dušan Ser nec, dr. Drago Marušič in dr. Franc Novak. Zaradi njihove prisotnosti in pobude je OF podprlo večje število industrialcev, finančnikov, gospodarstvenikov in trgovcev, večji del z denarnimi prispevki in materialnimi sredstvi (prav tam, 103).

Slika 3: dr. Dušan Ser nec

Vir: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Du%C5%A1an_Sernec_1920s.jpg (8.10.2013)

4 DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA SLOVENSLEM OD LETA 1941 DO JESENI 1943

Aprila 1941 si je okupator razdelil slovensko ozemlje. Nemški del je bil največji in je zajemal najrodovitnejše in gospodarsko najrazvitejše dele. Zajemal je vso Štajersko, Mežiško dolino, večji del Gorenjske, del Dolenjske, območje južno od Save in nekaj vasi v severno-zahodnem delu Prekmurja. Druga okupatorja sta pridobila bistveno manj. Italijanski del je zajemal Notranjsko, večji del Dolenjske in Ljubljano, medtem ko je madžarski del zajemal večji del Prekmurja (Klanjšček in drugi, 1978, 52).

Okupator, še posebej nemški, si je v gospodarskem pogledu prizadeval izkoristiti čimveč industrijskih proizvodov, narodnega bogastva in kmetijskih pridelkov, ki so bili pomembni za nemško vojno gospodarstvo. Italijanski del, ki je bil precej siromašnejši od nemškega, pa je odvažal predvsem les (prav tam, 67 – 71).

KPS je bila že pred aprilskimi dogodki 1941 trdna in politično enotna organizacija. Imela je nekaj več kot 1000 članov, predvsem iz delavskega razreda, ki so bili predani njenim ciljem. Član si lahko postal šele po daljšem stažu ter po uspešnem množičnem delu.

Že pred propadom jugoslovanske vojske je CK KPS sklenil, naj organizacije pričnejo z zbiranjem orožja, streliva in opreme in se pripravljajo na nove odgovorne naloge. Tako so orožje začeli skrivati v vojaških enotah jugoslovanske vojske, kamor so se javljali prostovoljno oz. so bili mobilizirani, zbirali orožje, ki ga je odvrгла jugoslovanska vojska, kasneje pa so z drznimi akcijami razoroževali okupatorja in njegove privrženice. Orožje so ponekod zakopali, drugje skrili v rove ali v posebna skrivališča med premog, seno itd. Kasneje se je orožje na različne načine prikrito prenašalo iz mesta na podeželje. Veliko orožja so prenesle kurirke, prevažali pa so ga tudi vozniki tovornjakov in kmečkih vozov, skrito med senom, gnojem, v sodih za gnojnico, votlih deblih, v ceveh, v pečeh itd. Strelivo in orožje se je skrivalo tudi v otroških vozičkih pod dojenčki (Čepe, 1985, 73 – 78).

Slika 4: Ob razpadu jugoslovanske vojske je v Krmelju – Tržišču ostal vojaški transport, ki ga je okoliško prebivalstvo okoli 10. aprila 1941 izpraznilo. Z orožjem so se pozneje oborožili partizani.

Vir: Teropšič, 2012, 93

Glavni namen osvobodilnega boja je bil upor proti okupatorju, njegovim zaveznikom in uničevanje vseh objektov, ki so bili nasprotniku na kakršenkoli način koristni pri izvajanju boja (Bošnjak, 1983, 34). Tako so poleg zbiranja orožja, streliva, eksploziva, intendantske in druge opreme pripadniki gibanja dnevno izvajali različne diverzantske akcije in sabotaže na cestnih ter železniških komunikacijah in njihovih objektih, industrijskih stavbah, rudnikih, različnih skladiščih ter na kmetijskih površinah uničevali poljščine in tako slabšali ekonomsko-vojni položaj okupatorja. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so se v Sloveniji (Ljubljani) ustanovile diverzantske skupine, iz katerih so se kasneje razvile partizanske enote (Klanjšček in drugi, 1978, 62). Diverzantske skupine so v Prekmurju in na Štajerskem večinoma zažigale kmetijske pridelke, na Gorenjskem uničevale industrijske objekte ter na območju Ljubljane, ki je veljalo za središče diverzantsko-saboterskih akcij, izvajale akcije s poudarkom na uničevanju železniške infrastrukture in telefonsko-telegrafskih stebrov. Največkrat na progi Maribor – Ljubljana – Trst, ki je povezovala Italijo s srednjo Evropo in Balkanom (prav tam, 59).

V Ljubljani so ustanovili pirotehnično delavnico pod vodstvom inženirja Dušana Bravničarja, kjer so proizvajali eksploziv, izdelovali vžigalnike, detonatorje in naprave za izvajanje diverzantskih akcij za celotno Slovenijo. Uspelo jim je izdelati dve vrsti eksploziva, natrijev klorid in amonijev nitrit, ki so ga diverzantske enote že konec leta 1941 uporabile za miniranje italijanskih barak artilerijskega polka v Ljubljani, miniranje

vhoda v prostore Ljubljanskega velesejma, nastanitvenih prostorov italijanskih karabinjerov na železniški postaji v Ljubljani, pri diverzantski akciji na kemično tovarno v Mostah, bencinske postaje itd. Pred začetkom italijanske ofenzive julija 1942 se pirotehnična delavnica preseli na področje Dolomitov, kasneje pa na področje Kočevskega roga, kjer so se razvile prave »male tovarne« za proizvodnjo diverzantskih sredstev (Bošnjak, 1983, 61 – 62).

Rezultati diverzantskih akcij so pokazali, da sta uspešnost in hitrost odvisni predvsem od iznajdljivosti in strokovne usposobljenosti diverzantov, sredstev, ki so jih imeli na razpolago in od pravilne izbire ključnih objektov za rušenje. Ugotovljeno je bilo tudi, da je za uspešnost potrebna dobra priprava pred izvedbo akcije, ki vključuje zbiranje podatkov o nasprotniku, objektu, povezovanje s partijskimi sodelavci, obveščevalci, narodnoosvobodilnimi odbori, vodiči itd. Prav tako pa je bilo pomembno tudi sodelovanje z lokalnim prebivalstvom, ki je pomagalo pri pridobivanju podatkov o sovražniku, rušenju železniške in cestne infrastrukture, telegrafsko-telefonskih drogov itd. Pri tem so pomagali tako moški kot ženske ter mladi z najobičajnejšim orodjem. Kmalu so se ustanovile tako imenovane »udarne, specialne skupine«, ki so bile v vsakem trenutku pripravljene na izvrševanje različnih nalog (prav tam, 82 – 84).

Oborožena vstaja Jugoslovanskega naroda je presenetila okupatorja, še posebej nemškega, ki je glavnino svojih sil usmeril proti Sovjetski zvezi. Z dodatnim jugoslovanskim bojiščem je bilo ogroženo zaledje nemške vzhodne in afriške fronte. Da je okupator stabiliziral zaledje, je moral z drugih front povleči enote in v sistem vključiti kvislinške formacije.

Ker okupator na samem začetku ni računal na takšen upor, ni izvajal nobenih varnostnih ukrepov, da bi zaščitil ključne železniške in cestne komunikacije, zato so bile diverzantske akcije enostavne tako podnevi kot ponoči (prav tam, 104).

6. februarja 1942 je italijansko poveljstvo 11. armadnega korpusa začelo z izvajanjem načrta »Primavera«, s katerim je zaščitilo železniške komunikacije Zalog – Ljubljana – Postojna, Ljubljana – Novo Mesto – Metlika in Ljubljana – Grosuplje – Kočevje. Začelo je izvajati stalno premično patroljo, zavarovalo železniške postaje z oklepnimi vozili, zagotavljalo zaščito transportnih vozil z gorivom in strelivom, zavarovalo viadukta Borovnica in Verd ter glavne cestne prometnice Planina – Ljubljana – Novo Mesto – Karlovec in Ljubljana – Kočevje – Delnice.

1. marca 1942 je poveljnik 11. armadnega korpusa izdal dodatne poostrene varnostne ukrepe. Odgovornost za izvajanje diverzantskih in drugih akcij pa je prenesel na lokalne prebivalce, ki so živeli neposredno ob komunikacijah. Posekal je pogozdene in zaraščene dele v pasu 300 m ob železniški komunikaciji, izselil ljudi, zaplenil nepremičnine, ljudi pa poslal v taborišča ali usmrtil (prav tam, 119).

V Ljubljani je leta 1942 vse večje število napadov in diverzantskih ter saboterskih akcij pri Italijanih ustvarilo negotovost, napetost, paniko in strah pred vpadom partizanov, zato se je italijansko poveljstvo odločilo, da zagradi (izolira) Ljubljano kot center izvora vsega upora. Da bi preprečili širjenje NOG, so Italijani v slovenskem primorju in Istri formirali dodatni korpus (23. armadni korpus), zaradi izvajanja ofenzive v Ljubljanski pokrajini pa zahtevali še dodatne sile. Tako sta bili iz Bosne napoteni še dve diviziji »Cacciatori delle Alpi« in »Macerata«. Nemški okupator pa je na svojem okupiranem področju povečal svoje sile za dodatnih 20.000 pripadnikov.

6. julija 1942 sta se sestala italijanski general Mario Roatta in nemški general Erwin Rösener, ki je italijanskega generala seznanil s tem, da bodo nemške sile zaprle nemško-italijansko mejo in tako preprečile oz. onemogočile partizanske premike z italijanskega na nemško okupirano ozemlje (prav tam, 114 – 115).

Zaradi obsežnih varnostnih ukrepov okupatorja na komunikacijah, gospodarskih in vojaških objektih se je spremenila partizanska taktika diverzantskega bojevanja. Da bi omogočili akcije minersko-diverzantskih skupin, so se v istem trenutku izvajali demonstrativni napadi na okupatorjeva oporišča, iz katerih bi bile poslani intervensijske enote. Izvajale so se tudi manjše diverzantske akcije na komunikacijah in na večjih mestih hkrati, da bi se onemogočal sovražnikov prihod. Pri izvedbi akcije je bil večji poudarek na varnosti, akcije so bile bolj povezane med štabi, teritorialnimi in operativnimi enotami ter drugimi nosilci NOG (prav tam, 191).

Na podlagi analiz je bilo od januarja do septembra 1943 na območju Slovenije izvedeno 164 diverzantskih akcij. Največ, 85, jih je bilo izvedenih na nemškem okupiranem področju, 79 pa na italijanskem področju (prav tam, 184).

4.1.1 Napad na preserski most

Preserski most je bil za Italijane strateškega pomena, ker je omogočal železniško povezavo med Ljubljano in Trstom. Most sta stražila dva stražarja ter dodatnih 10 vojakov, nastanjenih v stražarskem objektu v neposredni bližini.

Pobudo za uničenje mostu so dali člani glavnega poveljstva Franc Leskovšek, Miha Marinko in Aleš Bebler. Tako so inženirja Eda Mihevca določili, naj pripravi tehnični načrt za rušenje mostu. Za pripravo načrta je okrog sebe potreboval ekipo strokovnih ljudi, ki so mu pomagali zbirati podatke o mostu in o sistemu varovanja. Da so zbrali čim več podatkov, si je več ljudi na prikriti način ogledalo most iz različnih smeri. Od sekcije za vzdrževanje prog so pridobili tudi načrt mostu. Ker iz načrta ni bilo mogoče razbrati vsega, so se odločili, da si ga bodo še dodatno ogledali. Tako je inženir Vladimir Repše – Rul zrisal skico mostu, medtem ko ga je Vidi Kostrunovi uspelo fotografirati. Na podlagi teh informacij so naredili maketo mostu, ki so jo potem dostavili partizanom, ki se bodo udeležili diverzantske akcije.

Eksplziv so pridobili od aktivistov, ki so ga nabirali iz Rupnikove linije v Rovtah pod Sv. Tremi kralji nad Logatcem, kjer je bilo staro minsko polje. Zbrali so 160 kg eksploziva in 80 detonatorjev. V Podpeči so aktivisti pripravili eksploziv za uporabo in ga kasneje preselili na Krim, kjer se je nahajalo vse do izvedbe akcije, ko je Tone Vidmar – Luka dobil povelja, da se ga prenese do bližine preserskega mostu. Pri tem so mu kasneje pomagali še Ivan Babšek in borci Borovniške čete, za kar so potrebovali štiri noči.

Neposredno pred napadom se je glavno poveljstvo želelo prepričati, ali so podatki s katerimi razpolagajo še resnični. Zato so v poizvedovanje poslali inženirja Mihevca, ki je potrdil, da razpolagajo z resničnimi podatki. Na podlagi podatkov so kasneje načrtovali diverzantsko akcijo.

Razdelili so se v tri skupine. Prva skupina, vodil jo je Nace Sever, je bila diverzantsko-minerska in je imela nalogo razstreliti most, drugo in tretjo skupino pa sta vodila Slavko Starc – Fazan in Matija Blejc, njihova naloga pa je bila zajeti in razorožiti stražarja na mostu in stražarnice v neposredni bližini ter zavarovati most.

Skupina Slavka Starca se je s čolni prepeljala na desno stran Ljubljanice, medtem ko je druga skupina ostala na levi strani reke. Obe skupini sta s svoje strani reke napadli most,

brez strela razorožili oba stražarja in prikrito napadli stražarnico, kjer pa so jih opazili italijanski vojaki. Tega je bil delno kriv Repše, ki je preganjal soborce in delno borci sami, ki so se stražarnici približevali preveč odkrito in hrupno in tako je prišlo do oboroženega spopada. Medtem je minersko-diverzantska skupina s čolni prepeljala eksploziv in takoj začela z minerskim delom. Enega od teh čolnov sta prepeljala brata Lichtenberg, ki so ju borci prisilili k temu, ker sta se ravno tedaj vračala proti domu. Da ne bi izdala akcije, sta bila izpuščena šele po akciji.

Borci minersko-diverzantske skupine so položili eksploziv, potegnili kable na levi breg reke in jih priklopili na napravo za vžig. Drugim enotam so dali znak za umik in aktivirali eksploziv. Prišlo je do zelo močne eksplozije, vendar so ugotovili, da se ni aktiviral ves eksploziv ter da most ni resno poškodovan. Rul, ki se je akcije udeležil kot vojaški svetovalec in ni imel poveljniške vloge, je takoj po eksploziji iz bojazni zaukazal umik. Takoj po eksploziji so iz drugih stražarnic začeli streljati, vendar zadetki niso bili natančni. Nace Sever se ni pustil zmešati in se je kljub umiku drugih skupin s svojo skupino ponovno lotil dela povezovanja eksploziva. Ker je bilo kabla premalo, ga je bilo mogoče speljati samo do začetka mostu, kjer se je skrnil za traverzo in sprožil. Eksplozija je bila tako silovita, da je Severju počil bobnič. Tudi pri drugem vžigu se ni aktiviral ves eksploziv, vendar je bil most kljub temu poškodovan. En del mostu se je povесil, drugi del pa je bil močno poškodovan. Takoj po drugem vžigu se je minersko-diverzantska skupina umaknila, po akciji pa so borci izpustili oba zajeta stražarja in brata Lichtenberg ter se napotili nazaj proti Dolomitom.

Naslednji dan je Ivan Jakič – Jerina, ki ga je glavno poveljstvo določilo za spremljanje dogajanja na preserskem mostu, poročal Alešu Beblerju in Francu Novaku o napadu. Partizanskih izgub ni bilo, lažje ranjen je bil le mitraljezec, na italijanski strani pa so pod streli padli trije vojaki, štirje pa so bili ranjeni. Most je bil deloma porušen in začasno neuporaben. Kasneje je bilo iz vojaškega poročila razvidno, da je bil most 15 ur in 20 min neuporaben in da je nastalo škode v višini 25.000 lir.

Italijanska preiskava se je začela 5. decembra, takoj zjutraj po napadu. Aretirali so Franca Krašovca, ki je priznal, da sta ga 4. decembra dva partizana z orožjem prisilila, da ju je s čolnom odpeljal do izliva potoka v Ljubljano, kjer so naložili eksploziv. Istočasno pa je prišlo še dodatnih 50 ali 60 vojakov, medtem ko sta drugi čoln vozila brata Lichtenberg. Na podlagi tega sta bila aretirana tudi brata Lichtenberg, ki sta priznala, da sta bila

prisiljena in da sta eno uro pred napadom na most prepeljala skupino 20 partizanov. Navedla sta nekaj imen udeleženih v napadu in povedala, da bi lahko brez težav prepoznala še ostale, ker so bili domačini iz sosednje vasi Bistre. Italijani so takoj zatem obkolili vas Bistvo in zajeli 69 ljudi. Med aretiranimi je Marjan Lichtenberg prepoznal 15 ljudi, ki so sodelovali pri napadu.

Vsi obtoženi, razen 26, ki sodelovanja niso priznali, so podrobno obrazložili, kakšno nalogo so imeli pri napadu na most in stražarnico ter spoznali kot vodjo napada učitelja Antona Miklaviča, ki je vse zanikal. Na sodišču so potem vsi razen bratov Lichtenberg in Franca Krašovca izjavili, da so dejanja priznali pod prisilo, ker so jih pretepali in jim grozili.

Tako imenovani »Preserski proces« je bil za italijansko vojaško sodišče navadna farsa. Brata Lichtenberg sta na sodišču krivo pričala iz povsem osebnih razlogov oz. maščevanja in obtoževala nedolžne Bistričane. Obtoževala sta ljudi, za katere sta vedela, da niso sodelovali oz. sta obtoževala ljudi, s katerimi sta bila ona ali njihova družina sprta. Brata Lichtenberg sta med domačini veljala kot pijanca in pretepača, ki sta se med popivanjem večkrat sprla z domačini.

Italijansko sodišče je brata Lichtenberg v procesu izrabilo. Ker partizanov, ki so izvedli napad, niso mogli ujeti, so zaradi svojega ugleda in da bi vzbudili strah, kaznovali nedolžne.

7. marca je Italijansko vojaško sodišče 28 Slovencev obsodilo na smrt, 12 na dosmrtno ječo, štiri na tridesetletno ječo, pet na osemletno in enega na triletni zapor. Od obsojenih na smrt so jih zaradi mladoletnosti, ogorčenja in protestov javnosti 12 pomilostili, preostalih 16 pa 10. marca 1942 usmrtili v Gramozni jami v Ljubljani.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je v »Slovenskem poročevalcu« izjavilo, da nihče od obsojenih in usmrčenih ni sodeloval v akciji, niti ni zanje vedel.

Brata Lichtenberg in njun oče Karl so se ponudili italijanskim vojaškim oblastem za vodnike, ki so zasledovali partizane, v zameno da se družina preseli v varnejšo cono, ker se počutijo ogrožene.

28. maja 1942 so bili iz maščevanja in očitnega izdajstva s smrtjo kaznovani člani družine Lichtenberg, razen obeh sinov, ki sta bila zdoma (Luštek, 1985, 283 – 291).

5 DIVERZANTSKO BOJEVANJE NA SLOVENSLEM OD JESENI 1943 DO KONCA VOJNE

Na podlagi izkrcavanja angloameriških sil na Siciliji in kapitulacije Italije 8. septembra 1943 se je povečal pomen jugoslovanskega bojišča. Nemško vrhovno poveljstvo je že pred kapitulacijo Italije izdelalo načrt »Achse«, v katerem so bili predvideni postopki o premeščanju njenih divizij v Italijo in na Balkan, hitra razorožitev italijanske vojske, nadaljevanje bojevanja v Italiji in zavzetje italijanskih teritorijev na Balkanu. Po kapitulaciji Italije je NOG v Sloveniji in na Hrvaškem prevzelo pobudo in razorožilo 10 italijanskih divizij, diverzantske akcije pa so se stopnjevale in s tem nemškemu okupatorju zmanjševale vojni potencial in manevrski prostor. Angleška vojska je za izvajanje diverzantskih akcij v avgustu 1943 začela pošiljati pomoč v obliki minsko-eksplozivnih sredstev. Pošiljali so različne vrste eksploziva, detonatorje, vžigalnike, različna specialna orodja za miniranje itd. Celotna pošiljka zavezniških sil do konca vojne je znašala ca. 52 ton eksploziva (Bošnjak, 1983, 196 – 212).

28. avgusta 1943 je GŠ NOV in POS izdal navodila divizijam, naj formirajo inženirske (minerske) vode, čete in bataljone, ki bi vsakodnevno izvajali diverzantske akcije. Tako so se na slovenskem formirale minerske enote »Ratitovec«, »Triglav« in »Grintovec«, ki so imena dobile po sektorjih delovanja. Že pred kapitulacijo Italije je bilo s strani GŠ NOV in POS načrtovano rušenje vseh pomembnejših komunikacij in drugih objektov, vendar se ni uresničilo, ker so nemške sile že pred kapitulacijo začele izvajati zaščitne ukrepe. Po kapitulaciji Italije so minerske enote poškodovale oz. uničile večino železniških komunikacij. Železniška proga Ljubljana – Novo Mesto in Ljubljana – Kočevje so bile na odsekih Škofljica – Višnja Gora in Grosuplje – Velike Lašče 50-odstotno poškodovane, zato je okupator potreboval tri mesece za sanacijo proge. Železniški povezavi Ljubljana – Trst in Šempeter – Ilirska Bistrica pa sta bili neprekinjeno minirani. Na podlagi analiz je bilo od septembra do konca leta 1943 na območju Slovenije izvedeno 234 diverzantskih akcij. Največ, 152, jih je bilo izvedenih na italijanskem okupiranem področju, na nemškem pa 82 (prav tam, 227 – 229).

V drugi polovici decembra 1943 je bil za vodenje diverzantsko-minerskih aktivnosti v GŠ NOV in POS formiran Oddelek za rušenje komunikacij. Tako je GŠ ukazal, da se na ravni divizij formirajo inženirijski referenti. V prvi polovici leta 1944 so bile formirane inženirijske čete in hkrati minersko-diverzantski oddelki in vodi. V enotah so se začeli izvajati minerski tečajji, pri čimer so posebno pozornost posvečali diverzantski taktiki (prav tam, 240).

V začetku leta 1944 je vrhovno poveljstvo NOVJ ukazalo GŠ Slovenije, da morajo intenzivnejše izvajati ofenzivna delovanja v dolini reke Save in na glavni železniški povezavi Ljubljana – Trst. Zato se je GŠ Slovenije odločil za povečano ofenzivno delovanje na vseh operativnih področjih. Samo na operativnem področju 9. korpusa, ki je deloval na Primorskem in zahodnem delu Gorenjske, so bile izvedene številne diverzantske akcije. Tako so na železniški komunikaciji Divača – Rakek in na območju Postojne progo poškodovali na 250 mestih in pri tem uničili 400 tračnic, porušili 20 električnih stebrov, šest daljnovodov visoke napetosti in 95 telefonskih stebrov. To je bilo po dogovoru, sprejetim med vrhovnim poveljnikom NOV in POJ maršalom Josipom Brozom Titom in premierjem Velike Britanije Winstonom Churchillom ter drugimi zavezniškimi poveljniki v Sredozemlju, naj se izvede operacija »Ratweek« (podganji teden). Tito je to operacijo poimenoval »Rušenje komunikacij na jugoslovanskem bojišču od 1. do 7. septembra«, kjer bi z zavezniško podporo iz zraka (Balkan Air Force – BAF in 15. United States Army Air Force – USAAF) izvedli diverzantske akcije na vseh pomembnejših komunikacijah in s tem onemogočili premike sovražnika na druga bojišča.

V Sloveniji se je operacije od 1. do 7. septembra 1944 udeležilo cca. 17.000 borcev, iz 7. ter 9. korpusa in 4. operativnega območja.

Sedmi korpus je angažiral 15. in 18. divizijo ter z Istrskim, Notranjskim, Dolenjskim odredom deloval z 10.790 pripadniki na komunikaciji Trst – Ljubljana – Zidani Most, kjer so porušili 5170 m proge.

Deveti korpus je angažiral 30. in 31. divizijo ter z Južnoprimorskim, Dolomitskim, Gorenjskim, Idrijsko-Tolminskim in Briško-Beneškim odredom deloval z 8.900 pripadniki na komunikaciji Trst – Ljubljana, Trst – Tržič, Sežana – Divača in Otoče – Radovljica in pri tem uničil devet lokomotiv, 27 vagonov, dva mosta, dva daljnovoda, dva tanka in poškodoval dva mosta, osem lokomotiv in 19 vagonov.

Štab 4. operativnega območja je angažiral 14. divizijo, 6. slovensko udarno brigado »Slavko Šlander« in Kozjanski, Kamniško-Zasavski, Pohorski, Vzhodnokoroški in Zahodnokoroški odred s 5.300 pripadniki na komunikaciji Zidani Most – Ljubljana, Celje – Slovenj Gradec in pri tem uničil 12 mostov, 14 lokomotiv, 80 vagonov in zavzel 8 sovražnikovih oporišč.

USAAF in BAF sta med 1. in 7. septembrom izvedla cca. 2.000 bombnih in letalskih napadov na razne objekte na področju jugoslovanskega bojišča in pri tem odvrгла več kot 3.000 ton bomb in drugih eksplozivnih sredstev. Uničila sta 112 lokomotiv, 413 vagonov in 243 motornih vozil.

Enote NOV in POJ so v diverzantskih akcijah zavzele 49 železniških postaj, uničile železniško komunikacijo v dolžini 77 km ter uničile 95 železniških in cestnih mostov. Pri tem so ubile 4.187, ranile cca. 2000 in zajele 5.782 sovražnikovih vojakov (prav tam, 266 – 273).

Na podlagi analiz je bilo v drugi polovici leta 1944 na območju Slovenije izvedenih 499 diverzantskih akcij, od tega 314 na železniški komunikaciji. Uničenih in poškodovanih je bilo 35 večjih in manjših železniških mostov, 46 km komunikacij, 63 lokomotiv, 221 vagonov in 26 kamionov (prav tam, 300).

Delovanje diverzantskih enot NOV, PO Slovenije in zavezniškega letalstva se je zaključilo februarja 1945. Večina komunikacij in njenih objektov je bilo uničenih. Sovražnik je pri svojem umiku uporabljal cestno povezavo Postojna – Ljubljana – Celje ter Brežice – Zidani Most – Celje in naprej proti Dravogradu.

Od sredine decembra 1944 pa do 13. maja 1945 je bilo v Sloveniji izvedenih 261 diverzantskih akcij. Od tega jih je bilo 90% izvedeno v januarju in februarju, predvsem na komunikacijah in manjši del na industrijskih objektih. Od aprila naprej so partizanske enote minirale objekte le v primeru, ko jih niso mogli ubraniti in so tako otežili umik sovražnika v smeri Avstrije. Tudi sovražnikove enote so, zlasti na območju Ljubljane in Gorenjske, za seboj puščale razdejanje in tako otežile premike partizanskih enot.

Proti koncu vojne so bile ustanovljene "specialne diverzantske skupine", ki so imele nalogo vriniti se na okupirana področja, kjer so uničevale sovražnikova poveljstva, razna skladišča in druge objekte. Hkrati pa so imele tudi zelo pomembno vlogo pri zavarovanju pomembnejših objektov, ki jih je imel sovražnik pri umiku namen uničiti.

V času 2. svetovne vojne na Slovenskem so diverzantsko-minerske enote izvedle več kot 2.150 diverzij, od katerih je bil večji del izveden leta 1944, ko se je diverzantske akcije intenzivno izvajalo na celotnem območju Slovenije. Največji del diverzij je bil izveden na železniški komunikaciji – 917, telefonsko-telegrafskih povezavah – 379, daljnovodih – 181, v rudnikih – 31, na vojaških objektih – 153 in na cestni komunikaciji – 298 (Bošnjak, 1983, 317 – 318).

5.1.1 Diverzantska akcija v Postojnski jami

Štab 31. divizije se je po prihodu iz Cerkniškega območja namestil v Predjamskem gradu, od koder je vodil večino diverzantskih akcij, kot so rušenje železniških tirov, daljnovodov, telefonsko-telegrafskih stebrov itd. Vzpostavil je tudi povezavo s političnimi aktivisti, preko katerih so izvedeli za obstoj velike količine goriva v Postojnski jami, s katerim je okupator oskrboval nemške motorizirane enote v Slovenskem primorju in v severni Italiji. Po pridobljenih podatkih naj bi se tam nahajalo od 12 do 25 vagonov goriva. Štab 31. divizije je za izvedbo diverzije določil minersko četo 16. brigade Janka Premrla – Vojka in nekaj obveščevalcev, tako da je ekipo sestavljalo 18 borcev. Diverzijo je vodil obveščevalec brigade Tadej Sadevski – Tomo, ekipo minerjev poveljnik minerske čete Srečko Tušar, za vodiča pa je bil izbran g. Sajavec, ki je pred vojno delal kot vodič v Postojnski jami (Bošnjak, 1983, 246).

Na večer 22. aprila 1944 je prva skupina borcev postavila zasedo severno od Postojne, na cesti vzporedni z glavno cesto Ljubljana – Postojna, ki pelje proti Črni jami. Druga skupina je bila postavljena na jugozahodni strani iste komunikacije, ki je preprečevala intervencijo nasprotnika in zaščitila vrnitev minerske ekipe. Na vhodu v jamo je bil postavljen stražar s kurirjem za vzpostavitev zveze z minerji v jami. Preden so minerji vstopili v jamo, so morali s krampi in kiji odpreti dvoje kovinskih vrat. Po prehojenih 700 m so morali prebiti še 70 cm debeli zid, ki jih je ločeval od mesta diverzije. Preden so začeli z miniranjem, so določili položaj puškomitraljeza, da je imel pregled nad skladiščem. Ker je bilo vrтанje v sode naporno in počasno, so se sodov lotili s krampi, kar so opazili nemški stražarji in s streljanjem opozorili še ostale. Puškomitraljez je odprl »ogelj« po sovražniku in uničil reflektor, ki je osvetljeval skladišče. Nemci so napadli in pri tem z ročnimi bombami ranili puškomitraljeza, vendar so imeli minerji kljub temu

dovolj časa, da so opravili delo in se umaknili pred eksplozijo. Prva in druga skupina pred jamo sta uspešno branili svoje položaje in s tem omogočili umik minerjev iz jame.

O uspešni akciji je poročala radijska postaja »Slobodna Jugoslavija« ter tudi druge zavezniške postaje (prav tam, 246 - 247).

Slika 5: Požig bencina v Postojnski jami

Vir: http://www.parkvojaskezgodovine.si/regio_carsica_militaris/kronologija.html (8.10.2013)

5.1.2 Vdor v zapor Stari pisker

Leta 1944 je okupator na območju Celja izvajal obsežne aretacije. Celjski zapor Stari pisker se je polnil s partizani in drugimi aktivisti OF.

10. decembra 1944 sta bili aretirani in v zapor Stari pisker pripeljani mladinski aktivistki Boža Zelinka – Živka in Amalija Kolenc – Jelka. Novica o aretiranih mladinkah se je hitro razširila. 14. decembra so se pri Lebičevih v Slatini sestali sekretar Okrajnega komiteja KPS Celje Martin Klančičar – Nande, Riko Presinger – Žarko, Ivan Grobelnik – Ivo in Dominik Lebič – Boris. Razmišljali so o tem, kako bi zajeti mladinki rešili. Povezali so se z Ivanom Gradom, paznikom iz celjskega zapora, ki jim je zagotovil informacije, da bo okupator naslednjega dne zjutraj na streljanje v Maribor odpeljal večje število zapornikov in zapornic. Zato so se na sestanku odločili, da morajo v zapor vdreti še isto noč. Za akcijo so pridobili še dva prostovoljca, in sicer Jožeta Gabra – Brusa in očeta zajete mladinke Živke, Jožeta Zelinka – Očka.

Ob 20.30 uri so krenili v akcijo v upanju, da ne bo začelo snežiti, saj bi ob umiku iz zapora za sabo puščali vidne sledi. V Celje so prišli hitro in brez kakršnihkoli težav. Ob

2. uri zjutraj so se preoblečeni v gestapovca, dva policista in partizane sprehodili skozi središče mesta do zavora. Odigrali so, da gestapovec in dva policista ženejo v zavor ujeta partizana. Nande, ki je bil v civilni obleki, je igral gestapovca na čelu kolone, Žarko in Brus, oblečena v nemško uniformo z orožjem na rami, sta bila zavarovanje za ujete partizane in sta hodila na čelu in začetju kolone, z njimi pa so kot ujeti partizani šli Očka, Boris in Ivo, ki so bili oblečeni v civilne obleke in prekriti s plašči, pod katerimi so imeli skrito orožje. 100 m pred zavorom so naleteli na stražarja, ki se ni zmenil za njih. Pred vhodom v zavor jih je čakal paznik Grad in jih spustil notri. Presenetili so paznike, jih razorožili in takoj začeli odpirati zaporniške celice. Zbirali so se na zaporniškem dvorišču in se na varno prebijali posamično ali po skupinah. Iz mesta so se odpravili v več smereh. Osvoboditelji so se s skupino 40 osvobodilcev vrnili po isti poti in nekje ob 5. uri zjutraj prišli v Slatino.

Nemci so bili o dogodku obveščeni ob 3. uri zjutraj in so takoj poslali oddelek vojakov, naj zavaruje jetnišnico, za ubežniki pa so poslali zasledovalne skupine. Iz nemških virov je razvidno, da je bilo v tistem času v Starem piskru zaprtih 352 zapornic in zapornikov ter da jih je 127 zbežalo. Nemške sledilne enote so ujele 35 zapornikov, na prostosti pa je ostalo 92 zapornikov (Teropšič, 2012, 418).

Slika 6: Zapor Stari pisker v Celju

Vir: Teropšič, 2012, 418

Teropšič (2012, 420) navaja, da »vdor v zapor gestapa v Celju in rešitev 127 zapornikov in zapornic predstavlja najuspešnejšo osvoboditev političnih zapornikov med drugo svetovno vojno na Slovenskem. To neverjetno drzno diverzantsko akcijo so izpeljali brez

enega samega izstreljenega naboja in to v središču mesta, polnega nemških vojakov in policistov. Spontano akcijo, izvedli so jo brez ukaza nadrejenih organov, je izvedlo šest slabo oboroženih partizanov. Z akcijo so močno dvignili moralo celjskega prebivalstva, ki je že naslednjega dne z neskritim zadovoljstvom šepetalo o tem, da je »pisker počil«. Hkrati so nemškimi oblastnikom dali vedeti, da niso več varni niti v svojih največjih centrih oz. mestih«.

5.1.3 Diverzant Mehti Guesinov - Mihajlo

Mehti Guseinov – Mihajlo je bil doma iz Bakuja v Azerbajdžanu. Zaradi vojne je prekinil šolanje in se leta 1941 priključil Rdeči armadi. Po končani vojaški šoli je postal vodja minerskega voda, s katerim je sodeloval pri obrambi Stalingrada. Avgusta 1942 je bila njegova enota uničena, sam pa je bil ranjen in je zato končal v vojnem ujetništvu.

Januarja 1943 je nemška 6. armada v boju za Stalingrad utrpela velike izgube. Zajetih in ubitih je bilo več kot 500.000 nemških vojakov. Težave zaradi pomanjkanja vojakov so Nemci reševali tako, da so bivšim rdečearmejcem neruske narodnosti, ki so bili v njihovem ujetništvu, dovolili ustanoviti pomožne enote, ki bi skupaj z njimi sodelovale na fronti ali v zaledju.

V operativni coni Jadransko primorje je generalu Odilu Globocniku primanjkovalo vojakov. Zato sta bili na njegovo zahtevo pripeljani Kavkaška divizija na območje Posočja in Furlanije in Turkestanska divizija na območje Trst – Reka – Pulj. V obeh divizijah je bilo skupaj približno 10.000 vojakov.

Med prevozom turkmenistanske divizije preko Beljaka v Videm (Udine) in proti Istri je Mehti težko zbolel in bil poslan na zdravljenje v Gradec, kjer se je zdravil vse do januarja 1944, ko se je spet pridružil svoji enoti v Istri. V kraju Opčina sta s prijateljem Mirdamatom še istega meseca navezala stike s člani OF. Proti koncu januarja so se že dogovarjali o prebegu k partizanom. 6. februarja so Mehti, Mirdamat in še trije prijatelji s pomočjo domačinov prebegnili k partizanom, ki so jih odpeljali v Gradnikovo brigado, kjer so imeli že formirano Rusko četo. Mehti in Mirdamat v četi nista ostala dolgo, ker sta se s poveljnikom brigade dogovorila, da bosta okupatorju škodovala drugače. Tako sta se napotila nazaj v kraj Opčine, kjer sta organizirala prebege znancev iz Turkestanske divizije. Predvideva se, da je v partizane prebegnilo ca. 150 bivših rdečearmejcev.

Ker je Mehti zelo dobro govoril nemško, se je za svoje predrzne podvige večkrat preoblekel v nemško uniformo in se tako infiltriral med okupatorja. Tako je z Mirdamatom in dvema kurirjema izdelal improvizirani mini, ki so ju namestili v dve aktovki. 2. aprila 1944 sta, preoblečena v nemške častnike, prinesla ti dve aktovki na Opčine v kino na zadnjo predstavo, ki je bila izključno za nemške častnike, podčastnike in njihove spremljevalke. Med predstavo sta zapustila kino, aktovke pa pustila pod sedeži. Eksplozija je bila tako močna, da je bilo ubitih 115 ljudi in več kot 200 ranjenih.

Še bolj drzno in uspešno akcijo je speljal v »Soldatenheimu« v Trstu, kjer se je, preoblečen v nemškega častnika, infiltriral v častniško menzo, kjer je bilo ca. 450 ljudi. Improvizirano mino je ponovno skrtil v aktovko in jo dal pod stol. Eksplozija je ubila 40 višjih častnikov in jih 200 težje ranila.

Oktobra se je Mihajlo z Ivanom Suličem – Carjem dogovoril o združitvi v eno diverzantsko skupino, za kar je bilo potrebno dovoljenje štaba Korpusa, ki se je nahajal v bližini v Vitovljah. Na pot so se odpravili Ivan Sulič – Car, Zoran Kovač, Jordan Gorjan, Mihajlo in še štirje borci. Med počitkom v bližini Vitovelj se je 1. novembra 1944 v vasi pojavila nemška enota in jo obkolila. Skupina se je odločila za pobeg iz obroča, vendar neuspešno. Mihajlo je bil že na začetku spopada pokošten z rafalom in je takoj umrl.

4. novembra 1944 je bil Mihajlo v Dolu slovesno pokopan. Vest o njegovi smrti je bila objavljena tudi v Partizanskem dnevniku – Glasilu Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko, 24. novembra 1944.

11. aprila 1957 je bil imenovan za heroja Sovjetske zveze, naslednji dan pa je bil objavljen članek z naslovom »Heroj partizan« (Zupanc, 2007, 5 – 21).

Slovenski prevod članka iz Pravde, 12. aprila 1957

HEROJ PARTIZAN

Z ukazom prezidijuma Vrhovnega sovjeta ZSSR, ki ga danes objavljamo, je posmrtno podeljen naziv heroja S.S.S.R.

MAHTI HANIFU OGLI HUSEIN – ZADE

Slavni sin azerbajdžanskega naroda je pokazal heroizem in požrtvovanje v bojih proti fašističnim napadalcem v letih Velike domovinske vojne.

Vojna je našla Mehto v šolskih klopeh. Moral je prekiniti študij, zamenjati knjige za orožje. V bojih za Stalingrad je težko ranjeni štiriindvajsetletni poročnik Husein – Zade padel v fašistično ujetništvo. Pri prvi priliki se je rešil iz fašističnih krempljev in se skupno s skupino vojnih ujetnikov pridružil IX. Jugoslovanskemu partizanskemu korpusu.

Kmalu se je po vaseh in zaselkih Slovenskega primorja in Jadranski obali začela širiti legenda o pogumnih delih partizanske skupine, ki jo je vodil tovariš Mihajlo. Tako so tovariši imenovali Husein – Zadeja. Prebivalci vasi in naselij so radi slišali o fašističnih skladiščih, ki jih je razstrelila ta skupina, o transportih vojaškega materiala, o drznih napadih na do zob oborožene Hitlerjevce, ki jih je izvršila skupina pogumnih. Tako npr. so partizani uničili dve nemški letali na nekem letališču. Z eksplozijo mine je bilo za dalj časa uničeno uredništvo fašističnega časopisa, ki je izhajal v Trstu. Partizani so minirali železnice, uničevali nemške avtomobile, lovili nemške oficirje. Mehti je tako pobil na stotine fašistov. Nekega poletnega dne 1944 se je hrabri Mehti splazil k nekemu skladišču bencina v predmestju Gorice. S tempirano mino ga je razstrelil. Čez tri tedne je bilo nedaleč od tod tako požgano še naslednje skladišče goriva.

Vojni tovariši pomnijo mnogo epizod iz življenja junaškega partizana iz Azerbajdžana, ki ga je krasila nenavadna hrabrost, iznajdljivost, zvijačnost in obširno znanje. Ni se samo enkrat preoblekel Mihajlo v uniformo fašističnega oficirja ali vojaka, italijanskega karabinjerja ali kmeta, da bi se lahko splazil v sovražni brlog. Dobro je obvladal več jezikov, poznal je saperstvo, odlično je znal šofirati. Najvažnejše pa je bilo to: v herojskih prsah je bilo vroče in plemenito srce, polno ljubezni do Sovjetske domovine in žgočega sovraštva do fašističnih nasilnikov. Z imenovanjem za heroja je dobil veliko zadoščanje.

V začetku novembra 1944 je v vas Vitovlje prišla na ropanje nemška enota iz Gorice. V kratkem spopadu je bil Mihajlo ubit. Partizani so svojega vojnega tovariša pokopali z vsemi častmi. V mestecu Čepovan so postavili na njegov grob kamen z vklesanim napisom: »Spi naš dragi Mehti, heroj

azerbajdžanskega naroda. Tvoja junaška dejanja za svobodo bodo za vedno ostala v srcih tvojih tovarišev.«

Z veliko radostjo bodo delovni ljudje Azerbajdžana sprejeli vest o posmrtni podelitvi naziva heroja Sovjetske zveze njihovemu hrabremu rojaku (Zupanc, 2007, 20).

6 NAPADI ODPORNIŠKEGA GIBANJA NA OKUPATORJE

6.1 NAPADI NA ŽELEZNIŠKE OBJEKTE

Celotno ozemlje Jugoslavije je bilo preprejeno z železniško mrežo povezav z državami zahodne, vzhodne, srednje in južne Evrope. V Jugoslaviji sta med vsemi povezavami najbolj izstopali komunikaciji Jesenice – Ljubljana – Zagreb ter Beograd – Skopje – Atene, v Sloveniji pa komunikaciji Maribor – Ljubljana – Trst (Južna železnica, Dunaj – Maribor – Ljubljana – Trst) in Jesenice – Podbrdo – Gorica.

V času 2. svetovne vojne je imela železnica poleg tega še gospodarski pomen, ker je povezovala s surovinami bogata industrijska področja Evrope, zlasti Nemčijo in Italijo. Iz tega je izhajala tudi partizanska taktika v NOV, da je potrebno neprekinjeno izvajati diverzantske akcije na železnico in njeno infrastrukturo (Bošnjak, 1983, 7 – 17).

Po kratkotrajni vojni proti Kraljevini Jugoslaviji sta okupacijski sili Nemčija in Italija železnico in njene objekte dobili v zelo slabem stanju. Obrambni načrt jugoslovanske vojske je predvideval, da se v primeru umika rušijo ključni objekti na progi. Tako je vojska na ozemlju Slovenije do 10. aprila 1941 porušila naslednje objekte: predor pri Šentilju, viadukt pri Lenartu, železniški most preko Drave v Mariboru, predor pri Črešnjevcu pri Slovenski Bistrici, železniški most pri Rakeku, Štampetov most (viadukt v bližini postaje Verd), viadukt nad Dolom pri Borovnici, nadvoz pri Preserjeh itd. Proga pri Zidanem Mostu je bila poškodovana že pri letalskem napadu nemških sil.

Takoj po zavzetju slovenskega ozemlja sta si Nemčija in Italija razdelili železnico in se lotili njene obnove. Tako so italijanske sile na Južni železnici do 8. maja že vzpostavile promet od Rakeka do Logatca, Vrhnike in Ljubljane, do 28. junija pa je bil promet vzpostavljen že na celotnem odseku do Ljubljane. Nemške sile so svoj del Južne železnice zasilno obnovile že do konca maja 1941 in se šele nato lotile temeljne obnove (Guštin, 2008, 327 – 328).

Južna železnica je bila za obe okupacijski sili strateškega pomena in sta jo prav zaradi tega zavarovali. Zavarovanje se je sčasoma vedno bolj izpopolnjevalo, že zaradi tega, ker je bila vedno bolj izpostavljena sabotažnim akcijam pripadnikov odporiškega gibanja.

Železnico na italijanskem okupiranem ozemlju je varovalo in nadziralo 20 bataljonov in baterij. Njihove naloge so bile patroljiranje ob progi, postavljanje začasnih in stalnih zased ob progi ter stalne straže na najbolj kritičnih in najbolj dostopnih delih prog. Tako je bilo leta 1942 samo na odseku od meje do Štampetovega mostu 28 bunkerjev in 26 čuvajnic, število pa se je z leti še povečalo. Leta 1943 so ob progi začeli postavljati še bodečo žico, pomembni objekti pa so bili osvetljeni.

Slika 7: Diverzantska akcija na železniški postaji v Logatecu

Vir: <http://stareslike.cerknica.org/2011/03/17/1944-rakek-zelezniska-nesreca/> (16.8.2013)

Železnica na nemškem okupiranem ozemlju je bila sprva manj varovana. Varovanje so izvajali na najbolj ključnih točkah oz. objektih s strani vojske, kasneje pa še s strani »vermanov«, deželnih strelcev, domobrancev in vojaške drugorazredne enote. Po progi so patroljirali tudi posebni oklepni vlaki, ki so bili oboroženi z večjim kalibrom, da so lahko odbijali partizanske napade. Ustanovili so službe za izvajanje popravil prog, ki so ob vojaškem zavarovanju izredno hitro odzivali in odpravljali poškodbe na progah. Z leti je tudi inžinerija urejala oz. utrjevala zavarovanje na progi, tako da je gradila bunkerje na pomembnih točkah, kot so bližina mostov in predorov, ter postavljala vojaške postojanke. Odporniškem gibanju je železnica predstavljala orodje okupacijskih sil, s katerim so izkoriščali okupirano ozemlje. Temu so se uprli železničarji, ki so takoj po razpadu jugoslovanske vojske začeli iskati ljudi, ki so se vračali iz vojske, da so jim natančno povedali, kje so odvrgli, skrili ali zakopali orožje, ki so ga takrat imeli. Veliko orožja in streliva so železničarji odkrili na železniških vagonih, kjer so jih puščali vojaki, nekaj pa

so ga tudi pobrali iz rek, kamor so ga metali jugoslovanski vojaki pri umiku. V delavnicah so izdelovali tudi majhne španske jezdece, ki so jih kasneje stresali na cestišča in tako uničevali okupatorjeve avtomobilske plašče. Najpomembnejše delo, ki so ga izvajali, pa so vsekakor sabotaže na vlakih (predvsem tovornih) in železniški infrastrukturi (prav tam, 329 – 330).

Vlake so onesposabljali na več načinov:

- preden je vlak odpeljal, so v kotel vlili žveplovo kislino, da je razjedala kotel ter ležaje lokomotiv in vagonov,
- v ležaje so vstavljali jeklene opilke, ki so se zagrizli v os in tako pokvarili ležaje,
- v ležaje so zabijali svinčene kline, da so onemogočali dotok maziva, kar je povzročalo topljenje teh klinov in ležajev,
- rezali in stiskali so cevi, da olje ni moglo dotekati in s tem povzročali okvare ležajev (Šušteršič in drugi, 1985, 208).

Najbolj aktivni so bili železničarji v Ljubljanski pokrajini, ki so že 12. junija 1941 izvedli sabotažo pri Brezovici tako, da so odvili tirnico, 13. julija 1941 pa so že postavili prvo eksplozivno napravo (podatke o škodi nisem zasledil). Nič manj niso zaostajali železničarji iz mariborske pokrajine, ki so kmalu po okupaciji izvedli več manjših sabotaž, najbolj odmevna pa je bila 18. julija 1941 na železniški postaji pri Tezmem, ko so zažagali vlak, na katerem sta bili dve letali (prav tam, 332).

6.2 KRONOLOŠKI PREGLED NEKATERIH DIVERZANTSKIH NAPADOV IN SABOTAŽ NA ŽELEZNICI

- 4./5. 12. 1941 je bil na podlagi načrta Glavnega štaba partizanskih čet Slovenije porušen most pri Preserju na progi Maribor – Ljubljana – Trst.
- 1. 5. 1943 je Kamniško-zasavski partizanski odred napadel več objektov na železniški progi Ljubljana – Zidani most med železniškima postajama Kresnice – Sava. Požganih je bilo 36 vagonov s tehnično opremo in 25 tovornih vozil, zaplenjena pa celotna mobilna ambulanta (Bošnjak, 1983, 184).

- 12./13. 5. 1942 so enote Dolenjskega odreda iz sestave 3. skupine partizanskih odredov Slovenije izvedle diverzantsko akcijo na železniški progi pri Mirni Peči in poškodovale štiri lokomotive (prav tam, 161).
- 29. 6. 1942 je 1. bataljon Gorenjskega partizanskega odreda pod vodstvom komandanta Jožeta Gregoriča zažgal železniški most pri Žirovnici, kjer so prekinili uporabo železnice za 20 dni.
- 9. 7. do 11. 7. 1942 so enote Kokrškega odreda zažgale žago v vasi Strahovica v bližini Kamnika in požgale osebno vozilo v Kamniški Bistrici.
- 26./27. 12. 1942 je brigada Toneta Tomšiča na žel. progi Trebnje – Sevnica od Gomile do Tržiča uničila železniške tire v dolžini 5 km (Klanjšček, 1989, 141).
- 1/2. 1. 1943 je del 1. Slovenske brigade »Tone Tomšič« in 2. Slovenske brigade »Matija Gubec« na železniški progi Novo Mesto – Trebnje in Trebnje – Krmelj uničil tire v dolžini 6 km.
- 10./11. 3. in 12./13. 3. 1943 je enota 1. slovenske brigade »Tone Tomšič« na železniški progi v bližini Mirne uničila tire v dolžini 2,5 km (Klanjšček in drugi, 1978, 89 – 92).
- 4. 6. – 10. 6. 1943 je 2. skupina Partizanskega odreda Slovenije izvedla več diverzantskih akcij na železniški progi Ljubljana – Novo Mesto, med železniškimi postajami Radohova Vas – Šentlovec, Trebnje – Velike Loke in v rajonu Stična, kjer so uničili tri lokomotive in štiri vagone in za nekaj dni prekinili uporabo železnice.
- 8. 6. 1943 je bila na železniški progi Podbrdo – Gorica, med železniškima postajama Kneža in Sv. Lucija, izvedena diverzija z eksplozivno napravo in porušen železniški lok mosta v razponu 34 m (Bošnjak, 1983, 161).
- 14. 10. 1943 je minerski vod 14. divizije na progi Ljubljana – Trst miniral kamnito-betonsko konstrukcijo Štampetovega mosta in ga poškodoval v dolžini 16 m, zaradi česar je bil promet ustavljen za dva tedna. Zaradi tega dogodka in zaradi bombardiranja Brenerne železnice s strani zavezniških sil je bilo zaustavljenih 160 kompozicij nemške vojske.

Slika 8: Drugo rušenje Štampetovega mosta med Verdom in Logatcem

Vir: [http://www.vlaki.info/forum/viewtopic.php?f=21&t=6805&start=45\(12.6.1944\)](http://www.vlaki.info/forum/viewtopic.php?f=21&t=6805&start=45(12.6.1944)) (8.10.2013)

- Oktobra 1943 so minerski vodi »Ratitovec«, »Triglav« in »Grintavec« Gorenjskega partizanskega odreda minirali železniški progi Jesenice – Bohinjska Bistrica in Jesenice – Kranj – Ljubljana.
- 24. 10. 1943 je posebna diverzantska skupina na železniški progi Medvode – Ljubljana z miniranjem uničila nemško kompozicijo z vojaškimi sredstvi. Uničena je bila lokomotiva in 17 vagonov (prav tam, 228).
- 10. 11. 1943 so minerji 19. slovenske brigade »Srečko Kosovel« na progi Gorica – Štanjel – Opčine, med železniškima postajama Gorica in Prvačine uničili železniške tire in most na reki Vipava med Prvačinami in Dornberkom (prav tam, 242).
- 11. 11. 1943 je minerski vod 3. bataljona 19. slovenske brigade »Srečko Kosovel« porušil železniški most na progi Trst – Tržič in bunkerje pri Štivanu, zaradi česar je bil promet onemogočen za 20 dni (prav tam, 229).
- 27. 2. 1944 je minerski vod Dolenjskega partizanskega odreda na železniški progi med Zidanim Mostom in Zalogom miniral transportni voz, pri čemer je umrlo 25 nemških vojakov, več pa je bilo ranjenih.
- 25./26. 4. 1944 so minerji Notranjskega partizanskega odreda na progi Postojna – Ljubljana minirali transportni voz, v katerega se je zaletel vlak, ki se je pripeljal iz

nasprotni smeri Rakek. Polnjen je bil z gorivom, strojnimi olji in strojnimi mazivom. S to akcijo so zmanjšali bojno sposobnost nemških motoriziranih, mehaniziranih in letalskih enot v Slovenskem primorju in Severni Italiji.

- 10. 4. 1944 so pripadniki 4. slovenske brigade »Ljubo Šercer« s poškodovanjem tirov na progi Celje – Dravograd zaustavili lokomotivo in jo v celoti uničili.
- 4. 5. do 8. 5. 1944 so enote 19. slovenske brigade »Srečko Kosovel« na progi Gorica – Sežana med železniškima postajama Rihemberk in Štanjel porušile 2,7 km železniških tirov.
- 31. 5. 1944 je Istrski partizanski odred miniral progo Trst – Tržič med železniškima postajama Nabrežine in Vižovlje in uničil transportni voz z nemško vojsko.
- 6. 6. 1944 je Istrski partizanski odred miniral progo Divača – Pulj, kjer je uničil transportni voz z nemško vojsko in onemogočil uporabo železnice za 13 dni. Pri tem je umrlo 30 nemških vojakov.
- 4. 6. 1944 je diverzantski vod Briško-beneškega partizanskega odreda na progi Gorica – Videm (Udine) med železniškima postajama porušil železniški most (prav tam, 239 – 243).
- 12. 6. 1944 je minerska skupina 15. divizije izvedla diverzantsko akcijo in poškodovala Štampetov most.
- 14./15. 6. 1944 so enote 30. divizije na železniški progi Jesenice – Gorica, na odseku Avča – Gorica, izvedle napad.
- 17./18. 6. 1944 je brigada »Miloš Zidanšek« napadla sovražnikovo oporišče ob železniški progi Celje – Dravograd, med Mislinjo in Pako, in s tem zavarovala minirane objekte za rušenje. Enote 14. divizije pa so imele nalogo poškodovati železniško progo Zidani Most – Maribor, kjer so s pomočjo predstavnikov zavezniške vojske porušili most in viadukt pri Zgornjem Doliču.
- 28. 6. 1944 so enote 30. in 31. divizije na železniški progi Jesenice – Bohinjska Bistrica – Gorica izvedle operacijo, ki je trajala štiri dni in pet noči in pri tem minirale in porušile sedem mostov in prekopale železniško progo na 149 krajih, kar je povzročilo zaustavitev prometa za 5 mesecev.

- 27. 7. 1944 so enote 18. divizije izvedle napade na več ključnih točk na železniški progi Ljubljana – Grosuplje, kjer so na več mestih poškodovali tire in pri Šmarju porušili tunel (prav tam, 260 – 263).
- 16. 8. 1944 je minerski vod 2. bataljona Tomšičeve brigade porušil železniški most med Hudo luknjo in postajališčem v Paki. Naslednji dan je 1. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade minirala progo in hkrati postavila zasedo. Proti zasedi je pripeljal tovorni vlak za zavarovanje. Ko se je vlak prevrnil, so partizani takoj izvedli napad. Po nemških virih je bilo ubitih 20 nemških vojakov, šest je bilo lažje ranjenih, šest pa težje. Trije ranjenci so med prevozom v bolnišnico umrli. Tri nemške vojake so partizani ujeli, sami pa niso imeli izgub. Uničili so lokomotivo, štiri vagona in 40 m proge in pri tem zaplenili velike zaloge orožja in vojaške opreme (Teropšič, 2012, 447).
- 22. 9. 1944 je minerski vod Matija Gubca porušil most pri železniški postaji Sava, potem pa še 200 m podpornega zidu in 300 m tirov. Zaradi posledic most ni bil v uporabi do 18. 2. 1945 (Klajnšček, 1989, 241).
- 22. 9. 1944 je minerska skupina 1. bataljona Tomšičeve brigade izvedla akcijo na progi Vuzenica – Dravograd in pri tem uničila 192 m tirnic (Teropšič, 2012, 447).
- 27. 9. 1944 je 18. Divizija NOVJ izvedla miniranje Štampetovega mosta in ga onespobila za 20 dni (Bošnjak, 1983, 299).
- 16. 10. 1944 so minerji Kozjanskega odreda minirali železobetonski most na cesti Podčetrtek – Sv. Peter in ga v celoti porušili. Druga skupina minerjev je minirala progo v dolžini 140 m pri uvoznem signalu v Sevnico iz smeri Rajhenburga, tretja skupina pa je minirala progo v dolžini 300 m na progi Sv. Jurij – Štore (Teropšič, 2012, 439).
- 28. 10. 1944 so minerja Anton Gorjup, Anton Sušin, politični delavec Viljem Nemeč – Marjan in kurir Marjan Ravnikar minirali železniški most na progi Radeče – Loka pri Zidanem Mostu. Poleg mostu so uničili še lokomotivo in osem vagonov (prav tam, 440).

6.3 NAPADI NA OBJEKTE (MOSTOVI, CESTE, ZGRADBE)

6.3.1 Kronološki pregled nekaterih diverzantskih napadov in sabotaj na objekte

- 8. 8. 1941 je Revirska partizanska četa napadla orožniško postajo in rudniško stražo, vendar so se morali umakniti, ker jim ni uspelo izvesti presenečenja (Klanjšček, 1989, 55).
- 3. 9. 1941 je patrolja Radomeljske čete izvedla diverzantsko akcijo na tovarno smuči v Duplici, kjer so izdelovali smuči za nemško vojsko (Klanjšček in drugi 1983, 58).
- 27. 4. 1942 je 1. štajerski bataljon (tehnična ekipa rudnika) miniral steber električnega daljnovoda. V maju pa so minirali še nosilce žičnice premogovnika v Zagorju in električnega daljnovoda na območju med Celjem in Ljubljano.
- 26./27. 9. 1942 sta 3. bataljon Hrvatske 13. proletarske brigade in četa brigade Ivana Cankarja napadla postojanko na Suhorju, kjer je bil nameščen štab 3. bataljona Legije smrti s 3. četo in skupina italijanskih vojakov iz 23. polka italijanske divizije Isonzu, in pri tem ubila 23 in zajela 91 vojakov. Domov so poslali 17 belogardistov, osem častnikov so zaradi izdajalstva obsodili na smrt, drugim pa so dali možnost, da se priključijo boju proti okupatorju (Klanjšček, 1989, 140).
- 7. 12. 1942 je Cankarjev bataljon v Seliški dolini pri Praprotnem zažgal most (prav tam, 85).
- 18. 5. 1943 se je odvil diverzantski napad s požigom tovarne akumulatorjev in žage pri Bistrici na Dravi, ki sta proizvajali za potrebe nemške vojaške industrije. Pri tej akciji je bilo osvobojenih 41 pripadnikov ruske vojske, ki so jih po okupaciji Sovjetske zveze Nemci pripeljali na prisilno delo (Bošnjak, 1983, 185).
- 25./26. 5. 1942 je enota Savinjskega odreda skupaj s ca. 360 krajani prekopala ceste, rušila mostove in prekinjala telefonsko-telegrafske linije na smereh Grosuplje – Krka, Žužemberk – Novo Mesto in Velike Loke – Radohova Vas.

- 28. 5. 1942 je pripadnik Notranjskega partizanskega odreda, elektromonter Jaka Ribar, izvedel sabotažo tako, da je spustil elektriko visoke napetosti v vse pomembnejše telefonske centrale med Ljubljano in Postojno in tako poškodoval ali uničil številne tehnične naprave in za več dni prekinil telefonsko linijo.
- 2./3. 6. 1942 je 1. štajerski bataljon (tehnična ekipa rudnika) izvedel diverzantsko akcijo na objekte rudnika Huda Jama v Rečici pri Laškem, kjer so uničili dva kompresorja pogonskega motorja, stavbo, v kateri so bili nameščeni stroji, dve električni napravi, telefonsko centralo, skladišče materialnih sredstev in lesa, skladišče smodnika (dve toni), lokomotivo in barako, v kateri se je nahajala električna stružnica.
- 10. 8. 1942 je 1. štajerski bataljon (tehnična ekipa rudnika) izvedel diverzantsko akcijo na tehnične naprave rudnika Liboje v bližini Celja, kjer so zaplenili eksploziv, detonatorje in električno napravo (prav tam, 161 – 163).
- 13. 8. 1942 je Kozjanska četa napadla elektrarno v Bistriškem grabnu. Po napadu so iz zasede ustrelili vodjo orožarskega oddelka poročnika Bernharda in pomožnega policista Bračuna. Pomožnega policista Bizjaka so težko ranili in je nato v celjski bolnišnici umrl (Teropšič, 2012, 510).
- 18. 2. 1943 je udarna brigada Toneta Tomšiča izvedla napad na belogardistično postojanko v samostanu Pleterje, vendar je ni zasedla, ker se je morala umakniti zaradi prihoda oz. okrepitve italijanske kolone tankov (Klajnšček, 1989, 143).
- 2. 4. 1943 je Kamniško-savinjski partizanski odred v Petrovčah napadel nemško policijsko šolo (prav tam, 160).
- 16. 6. 1943 diverzantski napad s požigom žage na Bledu.
- 7. 7. 1943 diverzantski napad z miniranjem železnih nosilcev daljnovodov visoke napetosti na električnih centralah Doblar in Gorice. Zaradi tega napada je bilo precej časa brez elektrike veliko industrijskih obratov v slovenskem Primorju in severnem delu Italije (Bošnjak, 1983, 185).
- 8./9. 9. 1943 je 2. udarna brigada Ljuba Šercerja v Grčaricah napadla četniško postojanko in kljub temu, da jim je prišel na pomoč še ljubljanski četniški odred,

je bila postojanka zavzeta. V spopadu je bilo ubitih 11, ranjenih 17 in zajetih 171 četnikov.

- 11./12. 9. 1943 je Grudnikova brigada napadla belogardistično oporišče v Begunjah in pri tem zajela 200 belogardistov (Klajnšček, 1989, 172 – 173).
- 2. 11. 1943 je minerska skupina »Triglav« uničila posamezne obrate železarne v Jesenicah, kjer so izdelovali plošče za tanke in letala.
- 10. 11. 1943 so minerji 19. slovenske brigade »Srečko Kosovel« porušili most med Prvačinami in Dornberkom, kjer je bil promet zaustavljen do konca vojne (Bošnjak, 1983, 228 – 229).
- 25. 3. 1944 je minerski vod »Triglav« Gorenjskega partizanskega odreda miniral in porušil transformator.
- 1./2. 4. 1944 je minerski vod »Triglav« Gorenjskega partizanskega odreda miniral kotlarniški in turbinski centrali železarne in pri tem uničil cevi za dovod vode ter črpalke za napajanje strojev v kotlarni (prav tam, 250).
- 20. 4. 1944 so vse enote 31. divizije na širšem območju Postojne uničevale telefonsko-telegrafske in električne stebre. Porušenih je bilo 95 telefonskih in 28 električnih stebrov.
- 5. 2. 1944 je minerska skupina Dolenjskega partizanskega odreda s pomočjo terenskih aktivistov onesposobila rudnik svinca pri Litiji. Uničene so bile vse glavne tehnične naprave od tega sedem pogonskih motorjev, dve vodni črpalci in žičnica za transport rude (Bošnjak, 1983, 248).
- 5./6. 2. 1944 je bila na področju 9. korpusa v Slovenskem primorju izvedena najpomembnejša diverzantska akcija na rudnik živega srebra v Idriji. Rudnik je bil strateškega pomena za vojaško industrijo oz. za proizvodnjo eksploziva za letalske bombe in artilerijske granate. Diverzantsko akcijo je speljala skupina 11 ljudi z vodjo skupine Evgenom Matejko Pemcem (prav tam, 244).
- 9./10. 2. 1944 so enote 14. divizije izvedle diverzantsko akcijo na tehnične naprave in enote rudnika Senovo. Uničili so telefonsko-telegrafske linije ter električni daljnovid in zaplenili 150 kg eksploziva, 260 detonatorjev in 307 vžigalnikov (prav tam, 248).

- 20./21. 2. 1944 je del 16. slovenske brigade »Janko Premrl – Vojko« izvedla diverzantsko akcijo. Formirala je pet skupin, pri čemer je prva skupina uničila 20 stebrov električnega daljnovoda na razdalji 1 km med Idrijo in Ajdovščino in tako za daljši čas prekinila dobavo električne energije v proizvodnjah Vipavske doline, druga skupina je minirala jez pri Kobili in ker niso imeli dovolj eksploziva, so minirali kanal Rake v dolžini 12 metrov, tretja skupina je minirala kanal v Podgolici, četrta skupina je minirala in uničila električno centralo v Spodnji Idriji in dva rezervoarja v bližini vasi Razpotje, peta skupina pa je imela nalogo, da z močnim ognjem onesposobi tehnične enote v Idriji (prav tam, 245 - 246).
- 5. 3. 1944 so deli 6. Slovenske udarne brigade »Slavko Šlander« izvedli diverzantsko akcijo na rudnik boksita v Kokarjah v bližini Mozirja. Uničen je bil transformator ter stroji v barakah in zažgani drugi objekti.
- 17. 3. 1944 je minerska skupina Kamniško-zasavskega odreda minirala in uničila rudnik Kisovec pri Zagorju ob Savi. Uničili so centrifugalni motor, dva visokonapetostna in nizkonapetostna električna motorja, hkrati pa so minirali še rudniško lokomotivo in druge naprave za prevoz premoga.
- 22./23. 4. 1944 so diverzanti 16. slovenske brigade »Janko Premrl – Vojko« z drugimi aktivisti izvedli diverzantsko akcijo tako, da so v Postojnski jami zažgali 25 vagonov bencina. S to akcijo okupatorju niso povzročili le materialne škode, ampak je ta utrpel tudi škodo v operativnem smislu, ker je bila s tem zmanjšana manevrska sposobnost nemških motoriziranih enot v Slovenskem primorju in severni Italiji.
- 12./13. 3. 1944 je 2. bataljon Briško-beneškega odreda izvedel diverzantsko akcijo na letališče Videm (Udine). Bataljon je bil razdeljen na dva dela. Prvi del je bil namenjen za uničevanje letal in hangarjev, drugi del pa za nevtraliziranje nemških vojakov v bližnjih zgradbah. Zahvaljujoč dobro izpeljani akciji so bila uničena vsa letala, hangarji ter skladišča bomb in streliva.
- 17. 3. 1944 je 1. bataljon 11. slovenske brigade »Miloš Zidanšek« napadel kamnolom v Oplotnici, kjer so uničili tri terenska vozila, tri traktorje, devet prikolic za tovorna vozila in tri garaže za transportna vozila.

- 1. 5. 1944 so tri brigade 14. divizije izvedle napad na Velenjski rudnik in hkrati na električno centralo.
- 3./4. 5. 1944 je diverzantski vod 2. bataljona Briško-beneškega odreda pod vodstvom komandanta Franca Uršiča v Gorici izvedel diverzantske akcije na industrijske objekte in s tem povzročil veliko materialno škodo.
- 27. 5. 1944 je skupina osmih borcev 1. bataljona Istrskega partizanskega odreda pod vodstvom Rudija Mahniča – Žita minirala transformacijsko postajo in štiri kovinske stebre električnega daljnovoda visoke napetosti v bližini ceste Trst – Žavlje – Škoflje. S to akcijo so bile poškodovane tehnične naprave in s tem je bila ustavljena rafinerija nafte Akvila, ki je dnevno predelala 30 vagonov nafte, livarna jekla v Žavljah pa tri dni ni mogla obratovati. Brez električne energije so ostala številna naselja med Trstom in Izolo (prav tam, 246 – 249).
- 9. 6. 1944 je Kozjanski odred napadel orožarsko postojanko v Jurkloštru in jo zasedel. Zajeli so 16 orožnikov jih razorožili in kasneje izpustili. Višjega orožniškega stražmojstra Suppanza so ustrelili, ker je leta 1942 ustrelil nekega partizana (Teropšič, 2012, 510).
- 20./21. 7. 1944 sta brigada »Slavko Šlander« in brigada »Miloš Zidanšek« izvedli skupni napad na nemško oporišče v Zagorju ob Savi, železniško progo med postajama Sava – Zagorje, premogovnik in tovarno »Vesta« (prav tam, 264).
- 1. 9. 1944 sta Gradnikova brigada in bataljon Kosovelove brigade napadla in zavzela domobrantsko postojanko na Črnem vrhu pri Idriji in s tem preprečila širjenje domobrantskega vpliva v tem delu Slovenije (Klajnšček, 1989, 245).
- 20. 9. 1944 je 15. divizija skupaj s 4. operativno cono in podporo zavezniških letal izvedla operacijo na okupatorjevo oporišče Poganek in zrušila železniški most na Savi pri Litiji.
- 27. 9. 1944 je 18. divizija izvedla miniranje Štampetovega mosta in ga samo poškodovala (Bošnjak, 1983, 299).
- 17. 12. 1944 so diverzanti 7. Korpusa na sedmih ključnih mestih minirali železniško progo Ljubljana – Kočevje in jo ponovno onesposobili za promet.

- 28./29. 12. 1944 je minerska četa 13. slovenske brigade »Mirko Bračič« na železniški progi Celje – Maribor, med odsekoma Dobovec in Ponikve, izvedla napad na kompozicijo, zaplenila opremo in zažgala voz.
- 1. 1. 1945 so pripadniki Kozjanskega odreda izvedli sabotažno akcijo na železniško postajo Grobelno. V popoldanskih urah je neznana ženska odložila »peklenski stroj« pod klop v čakalnici in odšla. Okoli 20. ure je odjeknila eksplozija, ki je porušila skoraj polovico postajnega poslopja. Pri tem je umrlo 20 nemških vojakov in nekaj civilistov, nekaj ljudi pa je bilo ranjenih. Po nemških virih pa naj bi bilo 12 mrtvih, osem težko in 16 lažje ranjenih (Teropšič, 2012, 427).
- Aprila 1945 je inženirski bataljon 30. Divizije devetkrat miniral železniško progo Tržič – Trst, porušil 500 m tirov in pet električnih stebrov visoke napetosti (Bošnjak, 301 – 302).

6.4 NAPADI NA ŽIVO SILO

6.4.1 Kronološki pregled nekaterih napadov na živo silo

- 27. 7. 1941 je Šaleška partizanska skupina na cesti Št. Janž (Vinska Gora) – Velika Pirešica postavila zasedo, da bi napadla vozilo, v katerem se je peljal nemški minister za notranje zadeve dr. Wilhelm Frick. Zaseda ni uspela, ker se je minister peljal po drugi cesti.
- 1./2. 9. 1941 je Stiška partizanska četa na železniški progi Ljubljana – Novo Mesto med železniškima postajama Velike Loke – Radohova vas pri vasi Breg postavila zasedo, kjer so ubili dva italijanska vojaka.
- 3. 9. 1941 je Pohorska partizanska četa v Bistrici v bližini Ruš napadla nemško policijsko patroljo in pri tem ubila enega policista. Naslednji dan so Nemci iz maščevanja v Celju ustrelili 10 talcev (Klajnšček, 1989, 54 – 56).

- 6. 9. 1941 je Črnomaljska skupina pri vasi Griblje napadla skupino italijanskih vojakov (obmejne milice in finančne straže) ter ubila dva vojaka, dva težko ranila in enega lažje.
- 13. 9. 1941 je Semiška skupina pri vasi Blatnik napadla komisijo nemškega združenja za priseljevanje Kočevarjev. Podatkov o žrtvah nisem zasledil (prav tako, 1989, 68).
- 12. 12. 1941 je Cankarjev bataljon na cesti Škofja Loka – Blegoš postavil enostransko zasedo vodu 2. čete 181. rezervnega policijskega bataljona in pri tem ubil 45 vojakov in zaplenil večje število orožja, streliva in opreme (Klajnšček in drugi, 1978, 196 – 197).
- 28. 5. 1942 so partizani zaradi izdajstva (preserski proces) smrtno kaznovali člane Lichtenbergove družine, razen dveh bratov, ki jih ni bilo doma (Luštek, 1985, 290).
- 19. 4. 1942 je skupina Dolomitskega partizanskega bataljona pri Majerju v bližini Čabra postavila zasedo koloni vozil italijanskih graničarjev ter pri tem ubila 25 in ranila 28 vojakov (Klajnšček, 1989, 100).
- 7. 5. 1942 je 30 pripadnikov Narodne zaščite iz Dobrave pri Hruševem napadlo italijansko vojaško kolono in pri tem ubilo 36 vojakov in jih 82 ranilo (prav tam, 110).
- 13. 10. 1942 je VOS OF usmrtila dr. Marka Natlačena, vodjo kolaboracije in belogardističnega izdajalstva. Italijani so se maščevali tako, da so ustrelili 24 talcev (prav tam, 136).
- 12. 12. 1942 je Cankarjev bataljon pri vasi Rovt pod Mladim vrhom napadel kolono 181. rezervnega policijskega bataljona in pri tem ubil 45 policistov in zaplenil večje število orožja (prav tam, 85).
- 3. 1. 1944 je Kozjanska četa v vasi Dramlje na Bizeljskem postavila zasedo. Vanjo so padli orožniki, ki so imeli štiri mrtve (Teropšič, 2012, 234).
- 6. 1. 1944 je miner Ivan Okrajšek iz Gubčeve brigade izdelal »peklenski stroj«, ki ga je s pomočjo terencev dostavil nemškemu žandarjem. Pri odpiranju paketa so umrli štirje žandarji, šest pa je bilo težje ranjenih. Porušen je bil tudi del njihove

postojanke. Preostali žandarji so pod zaščito 200 mož še isti dan odšli iz Vač (prav tam, 425).

- 20. 1. 1944 je Kozjanska četa javno usmrtila ekonomista državnih posesti pri Sv. Lenartu pri Laškem in vodjo vermanšafta Franca Kučerja (prav tam, 234).
- 17. 5. 1944 je partizanska skupina na Trojanah pri Skerbinku postavila zasedo in pri tem ubila SS-častnike maj. Franca Lindnerja in Franca Kropfa, Aloisa Jonkeja ranila Franca Matzeleja ter zajela SS-pripravnik Josefa Starnischa (Ferenc, 2009, 352).

Slika 9: Vojaški pogreb SS-Sondersturmmanna Jonkeja 19. maja 1944 v Brežicah

Vir: Teropšič, 2012, 567

- 26. 5. 1944 je partizanska skupina iz Istrskega odreda postavila zasedo na cesti Kozina – Trst in pri tem ubila policijskega maj. Christiana Wirtha in dva nemška pripadnika ranila (prav tam, 287).
- Konec avgusta 1944 je 1. in 2. četa 3. bataljona Šercerjeve brigade bliskovito izvedla akcijo reševanja vojnih ujetnikov na delovišču pri železniški postaji Ožbalt. Večina nemških stražarjev je bila tako presenečena, da se sploh niso branili. Osvobodili so 79 britanskih vojnih ujetnikov in zajeli 15 nemških orožarjev (Teropšič, 2012, 421 – 422).
- 8. 9. 1944 je 1. bataljon 2. brigade VDV izvedel sabotažno akcijo s postavitvijo eksplozivnega paketa na orožarski postaji Selce. V akciji je umrlo 11 orožnikov,

osem jih je bilo težje oz. lažje ranjenih, poslopje pa se je porušilo (Teropšič, 2012, 425).

- 3. 2. 1945 je partizanska skupina napadla kolono nemških vozil v Stranica in pri tem ubila celjskega deželnega svetnika in okrožnega vodjo Štajerske domovinske zveze Antona Dorfmeistra. Nemci so se zaradi tega kruto maščevali, in sicer tako, da so iz celjskega zapora »Stari pisiker« pripeljali 100 zapornikov in jih 99 obesili na jablane ob cesti, enemu pa je uspelo pobegniti, vendar so ga ujeli in ustrelili (Ferenc, 2009, 321).

Slika 10: Obešanje stotih talcev zaradi napada na okrožnega vodjo Antona Dorfmeistra

Vir: Dežman, 2007, 87

Slika 11: Pogreb visokega nacističnega funkcionarja
Antona Dorfmeistra v Celju februarja 1945

Vir: Teropšič, 2012, 572

- Spomladi leta 1945 je minerska skupina Kamniškega – zasavskega odreda izvedla sabotaži v vasi Kolk in Požarje, kjer so minirali barake nemških vojakov za zavarovanje železniških prog. Pri tem so umrli trije nemški vojaki, več pa je ranilo. Nemški vojaki so delo opustili in se niso več vrnilo (Teropšič, 2012, 427).
- 1. 4. 1945 je Lojze Obreza – Čiček, komandir voda minerske čete Kamniško-zasavskega odreda nastavljal tempirano mino s sprožilcem na razbremenitev pri Tomšičevem mostu ob cesti iz Izlak v Loke in Kisovec. Ko je prišla kolona Nemcev iz Zagorja, se je ustavila pri tabli, pod katero je bila zakopana mina. Na tabli so viseli propagandni plakati in karikatura Hitlerja z berglo. To je nekega nemškega častnika tako razjezilo, da je izpulil tablo in tako aktiviral mino. Pri tem je umrlo sedem nemških vojakov, dva pa sta bila težje ranjena (prav tam, 428).

7 POSLEDICE DIVERZANTSKEGA BOJEVANJA NA SLOVENSKEM MED 2. SVETOVNO VOJNO

7.1 NA ITALIJANSKEM OKUPIRANEM OBMOČJU

Italijanska okupacijska politika v Ljubljanski pokrajini je bila na začetku milejša od nemške. Italijani so upoštevali slovenske kulturne in prosvetne ustanove (univerzo, šolstvo, gledališče, sodstvo in upravo) ter si tako hoteli pridobiti naklonjenost slovenskega prebivalstva v nasprotju s kruto in trdo nemško politiko. Uprava je bila dvojezična, italijanščina kot šolski predmet in pomožne organizacije fašistične stranke pa naj bi postopoma pripeljale do poitalijančenja pokrajine. Po prvih uspešnih uporniških akcijah prebivalcev na zasedenem ozemlju je italijanska oblast spremenila politiko. Tako je že leta 1941 začela izvajati nasilje v najhujših oblikah kot so ubijanje ujetnikov, ubijanje brez smrtne obsodbe, obsodbe in usmrčitve na »zmontiranih« procesih itd., vendar se je pravo množično nasilje začelo šele 1942 (Ferenc, 2009, 10).

Okupator se je zavedal, da je bilo vodstvo partizanskega gibanja v Ljubljani, zato je sklenil da do 23. 2. 1942 Ljubljano obkroži z žično ograjo in s tem prekine vse njene zveze s podeželjem. Civilna oblast je uvedla posebne prepustnice za vhod in izhod iz mesta. Že naslednji dan je s pomočjo karabinjerjev, policije in financarjev preiskala enega od 13 odsekov in vse moške, stare med 20 in 30 let, odpeljala v vojašnico Tabor na zaslišanje, kjer so jih slovenski ovaduhi z zakrinkanimi obrazi prepoznavali. Velika racija je trajala 19 dni, zaslišali so 20.037 oseb, jih 936 zaprli, tri ubili in pri tem zaplenili 12 pušk, 24 pištol, dve ročni bombi itd. Racijo iz Ljubljane so razširili tudi na podeželje, aretirali 104 osebe in pri tem zaplenili še manj orožja kot v Ljubljani. Racije je okupator tako v Ljubljani kot tudi na podeželju večkrat ponovil. Zaradi neugodnih razmer v Ljubljanski pokrajini je general Roatta Mussoliniju predlagal načrt interniranja ljudi in ta je z njim soglašal (prav tam, 124 – 128).

7.1.1 Interniranje Slovencev

Med junijsko racijo v Ljubljani se je začela internacija »sumljivih« oseb, kot so študenti, brezposelni delavci, begunci, brezdomci, bivši jugoslovanski vojaki, priseljenci, profesorji, učitelji itd. Vse zaprte osebe so odpeljali v taborišče Manigo pri Trevisu.

V decembrski raciji so aretirali osebe s seznama privržencev partizanskega gibanja, ki ga je pripravilo poveljstvo 11. armadnega zbora. Pri raciji je poleg italijanskih oboroženih sil pomagala novoustanovljena Mestna varnostna straža (MVAC). Aretirali so 567 oseb ali 70 % oseb s seznama. To je bila tudi zadnja racija, ker so bili zapori in koncentracijska taborišča tako polni Slovencev, da jih niso imeli več kam pošiljati (Ferenc, 2009, 128).

Natančnega števila slovenskih internirancev nihče ni mogel ugotoviti. Po podatkih, ki so jih navajali nekateri posamezniki, je šlo za 30.000 oseb. Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njenih pomagačev za Slovenijo je ugotovila, da je bilo do konca oktobra interniranih že okoli 26.000 oseb, vendar so ti podatki nezanesljivi in jih ni mogoče potrditi (prav tam, 149).

7.1.2 Talci

Besedo »talci« (ital. ostaggi) je okupator uporabil že jeseni 1941, po partizanskem napadu na italijansko vojaško patroljo pri Št. Vidu pri Stični, v katerem je umrl prvi italijanski častnik. Poveljnik 11. armadnega zbora, general Mario Robotti, je za izredni preventivni ukrep določil usmrtitev »talcev«, s čimer bi zadušil partizanske dejavnosti.

Z imenovanjem novega poveljnika 2. armade, generala Maria Roatta, je Mussolini 19. 1. 1942 obrambo javnega reda in miru zaupal vojaškim oblastem. Medtem ko je gen. Robotti streljanje talcev uporabljal kot izredni preventivni ukrep, je bil za gen. Roatta streljanje talcev redni maščevalni ukrep. Kmalu za tem je izdelal program »Primavera«, v katerem je določil, da se za vsakega ubitega italijanskega vojaka ustrelijo določeno število obtoženih komunistov, če v 48 urah ne bi odkrili pravih storilcev. Kasneje je uvedel streljanje talcev celo za poskuse usmrtitve italijanskih privržencev, diverzantskih napadov na železnico itd. Za talce so vojaška poveljstva sprva predlagala osebe, ki so bile osumljene sodelovanja v narodnoosvobodilnem gibanju, kasneje pa so upoštevali njihovo

društveno pripadnost (ugledne meščane) in idejno privrženost (Sokoli, krščanski socialisti, komunisti).

Odločilno besedo, kje, kdaj in zakaj bodo streljali talce, je imel sam poveljnik. Iz maščevalnih in zastrašujočih namenov so talce sprva streljali na krajih partizanskih napadov oz. odkritja partizanskih hudodelstev, kasneje pa v Ljubljani na strelišču ob Dolenjski cesti in v Gramozni jami pri Tomačevem (prav tam, 198 – 199).

Prvih šest talcev so ustrelili 28. 4. 1942 v Radohovi vasi zaradi partizanskega napada na vlak, kjer sta bila ubita dva italijanska vojaka. Največjo skupino, 24 talcev, so ustrelili oktobra 1942 zaradi ubitega bivšega bana dravske banovine in bivšega člana sosveta za Ljubljansko pokrajino, dr. Marka Natlačena. Za bombni napad VOS OF na italijansko restavracijo, v katerem je bila ubita fašistična funkcionarka Ariela Rea, so ustrelili 16 talcev, največ talcev, 42, so ustrelili maja 1942, še 41 pa junija 1942. Od konca januarja 1943 pa do konca italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine ni bilo več streljanja talcev (prav tam, 199 – 201).

Slika 12: Fašisti streljajo slovenske rodoljube

Vir: http://www.radio1.si/strani/Reg_Novice.aspx?RN=9752&RNews=8 (16.8.2013)

7.1.3 Množične usmrčitve

Veliko je bilo usmrčenih brez vsake formalne obsodbe ali največkrat na podlagi ustno izrečene sodbe sodišča nižje enote (bataljon, polk), velikokrat pa je bila obsodba poveljnika samega. Takšen postopek se je pri okupatorju imenoval »passare per le armi«.

Veljalo je za tri vrste ljudi:

- ujete oborožene, neoborožene partizane in aktiviste OF,
- prebivalce krajev, osumljenih privrženosti osvobodilnemu gibanju in večkrat prijavljeni krajan od krajanov samih,
- nedolžne osebe.

General Robotti je 8. 9. 1941 v okrožnici podrejene iz poveljstva spodbujal k bolj odločnemu pristopu kaznovanja že zgolj za sam poskus kakšnega hudodelstva. Spodbujal jih je tako, da jim je zagotavljal neke vrste imuniteto za tiste, ki bodo odločno ravnali tudi preventivno in tako prekoračili svoje pristojnosti oz. z zagotovilom, da ne bo kaznoval tistega, ki bi v preventivni akciji ubil tudi nedolžnega človeka.

Podobno mišljenje je imel tudi general Vittorio Ambrosio, takratni pov. 2. armade, ki je ukazal, da je »ujete upornike treba takoj postreliti.« Tega ukaza se je okupator tudi držal, saj je že od prej veljalo, da lahko ubijejo človeka, ki ga zalotijo pri sabotaži ali diverziji.

Tako so 25. 8. 1941 v Ljubljani ujeli Janka Predana pri rezanju telefonskih žic in ga na kraju prijetja tudi ustrelili. 28. 10. 1941 pa so na Sinjem Vrhu zajeli partizana Franja Špeharja in Miho Mukavca, pripadnika Belokranjske partizanske čete, in ju prav tako ustrelili na kraju prijetja.

Podobne ukrepe proti upornikom in prebivalstvu je objavil novi pov. 2. Armade, gen. Mario Roatta z zloglasno »Okrožnico 3 C« (Circolare 3 C). V njej je predpisal način bojevanja proti upornikom ter ukrepe proti upornikom in prebivalstvu. Ukrepi so bili: požiganje hiš in vasi, izgon prebivalcev, internacije in ubijanje talcev. Med ukrepi so bili opisani tudi postopki z ujetimi partizani in privrženci narodnoosvobodilnega boja, ki jih je treba na kraju ujetja ustreliti, razen mlajših od 18 let, žensk in ranjenih. V Okrožnici 3 C je dal možnost svojim poveljstvom večjih enot, da razglasijo »položaj krajev v nerednih razmerah«, tako da v svojih operacijah posebej obravnavajo prebivalstvo. Tako so za upornike lahko smatrali sposobne moške, ki so se nahajali blizu uporniških, moške,

ki jih niso prijeli blizu upornikov, pač pa na kraju boja in jih po kakšnem vojaškem predmetu (strelivo, orožje, itd.) sumili sodelovanja z uporniki, enako je veljalo za moške in ženske iz drugih krajev, ki so jih našli na območju bojevanja itd. Poleti 1942 je bila že vsa Ljubljanska pokrajina razglašena za območje v nerednih razmerah in so ukrepe v Okrožnici samo še nadgradili oz. dopolnili. Ukinili so potniške vlake, prepovedali uporabo tranzitnih vlakov za Slovence, ukinili avtobusne, poštno in telegrafsko službo, prepovedali potovanja, prepovedali približevanje železnici na manj kot 1 km itd. Upornikom, ki se predajo pred bojem in izročijo orožje, pa se »pokloni« življenje.

Dejanja, obsojena s smrtno obsodbo, pa so bila:

- sovražna dejanja proti italijanskim oblastem in četam,
- posedovanje orožja, streliva in razstreliva,
- favoriziranje upornikov,
- posedovanje ponarejenih potnih listov, osebnih izkaznic in prepustnic,
- bivanje sposobnih moških na območju bojevanja brez upravičenega vzroka.

Vojaška poveljstva so spodbujali k izvensodnemu pobijanju tako posamezno in skupinsko ujetih partizanov, kot tudi civilistov. Tako so iz maščevanja 12. 5. 1942 v Srednji vasi pri Polhovem Gradcu usmrtili skupino 14 civilistov zaradi napada partizanske krajevne Narodne zaščite na italijanski polk, v katerem je bilo ubitih 33 vojakov, 82 pa lažje in težje ranjenih. Med ubitimi je bil tudi poveljnik polka, polkovnik Tommas Latini (prav tam, 202 – 203).

Ferenc (2009, 207 – 208) pravi, da: »so v vsem obdobju italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine italijanske oborožene sile ustrelile najmanj 416 posameznih oseb in 238 skupin (dve ali več) s 1.153 osebami, skupno torej 1.569 oseb, pri katerih niso upoštevani obsojenci vojaškega vojnega sodišča v Ljubljani in talci. Glede na posamezna leta je število ustreljenih takšno: 21 v letu 1941, 1.432 v letu 1942, 116 v letu 1943.«

7.2 NA NEMŠKEM OKUPIRANEM OBMOČJU

Nemški okupator se je že na samem začetku, še preden so se pojavila delovanja upornikov, obnašal zelo agresivno in uporabljal najostrejša sredstva do slovenskega

naroda. O tem govori že samo dejstvo, da je spomladi 1941 pomoril 583 duševno bolnih in telesno onemoglih Slovencev. Zasedene slovenske predele je najprej hotel očistiti tistih ljudi, ki so bili zelo narodno zavedni, in protifašistov, ki bi lahko ovirali ponemčevanje slovenskega naroda. Izvajal je množična izseljevanja in množična naseljevanja Nemcev in hitro ponemčevanje tistih ljudi, ki so ostali doma. Nameraval je v nekaj mesecih izgnati od 220.000 do 260.000 Slovencev in naseliti 60.000 do 100.000 nemških kmetov in obrtnikov (prav tam, 10)

Vstaja narodnoosvobodilnega boja pod vodstvom Komunistične partije Slovenije je okupatorja ovirala in mu onemogočala izvajanje svojega nasilja, tako se je zmanjšal in onemogočal obseg množičnega izganjanja, vpoklic Slovencev v nemško vojsko, priključitev zasedenih slovenskih pokrajin nemškemu rajhu itd. To pa je okupatorja vzpodbudilo k še večjemu nasilju. Ukrepi proti udeležencem narodnoosvobodilnega boja, njihovim družinam in sorodnikom so bili naslednji:

- ubijanje s streljanjem,
- pošiljanje v nemška koncentracijska taborišča,
- požiganje hiš in celih vasi (prav tam, 70 – 71).

Slika 13: Nemški policisti se približujejo domačiji nekje na Koroškem leta 1943

Vir: Teropšič, 2012, 543

7.2.1 Ubijanje s streljanjem

Enako kot pri italijanskih okupatorjih, so tudi Nemci uporabljali besedo »talci« za ljudi obsojene na smrt s streljanjem. Na Štajerskem v Mariboru je osebe za usmrnitev določal komandant varnostne policije in varnostne službe, medtem ko je bilo na Gorenjskem in v Mežiški dolini za to zadolženo posebno sodišče z Bleda, ki ga je ustanovil tamkajšnji vodja civilne uprave. Talce so streljali v treh največjih gestapovskih zaporih na Slovenskem in sicer v Mariboru, Celju in Begunjah ter na samem mestu zajetja.

Ubijanje s streljanjem je okupator izvedel že 30.7.1941, ko je v Brežicah zajel in na samem mestu ustrelil 10 partizanov, ter na Gorenjskem tri dni kasneje, ko je pri Begunjah ustrelil štiri udeležence narodnoosvobodilnega gibanja.

Na Štajerskem je nemški okupator ustrelil 1590 ljudi, na Gorenjskem in v Mežiški dolini pa 1270 ljudi. Nemška policija in drugi pa niso streljali samo talcev, ampak so ubili še veliko ljudi, za katere niso vodili nobene dokumentacije (prav tam).

Slika 14: Streljanje talcev v Celju

Vir: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/55/Streljanje_talcev_v_Celju_%282%29.jpg
(16.8.2013)

7.2.2 Pošiljanje v nemška koncentracijska taborišča

Osumljence, ki niso bili določeni za usmrtitev, je komandant v Mariboru oz. sodišče na Bledu poslalo v koncentracijska taborišča. Glede na težo osumljenčeve »krivde«, so jih pošiljali v koncentracijska taborišča I. stopnje (lažja krivda), II. stopnje (težja) in III. stopnje (najtežja). Nemška policija je sorodnike partizanov in ubitih talcev ter prebivalce požganih vasi izganjala v NDH, od marca 1942 pa z drugimi izgnanci v koncentracijska taborišča VoMi. 25. 6. 1942 je Himmler zaradi nemirnih razmer ukazal izvesti operacijo »Encijan« ter izdal navodila, da je treba sorodnike ustreljenih moških izgnati, otroke določene starosti z dobro rasno oceno pa poslati v domove, kjer bodo na voljo za posvojitev, in v posebna taborišča za prevzgojo mladine. Po omenjeni operaciji so tako v Nemčijo odpeljali 600 otrok, starše otrok pa poslali v koncentracijska taborišča, večino v Auschwitz, kjer so jih večinoma pomorili v plinskih celicah. Do konca junija 1943 je nemški okupator izvedel še štiri takšne akcije, med katerimi je v taborišča izgnal sorodnike partizanov in ubitih talcev. Kasneje so takšne osebe s Spodnje Štajerske pošiljali na kazensko prisilno delo v taborišče Strnišče pri Ptuj, na gradnjo tovarne glinice in aluminija ter gradnjo elektrarne Mariborski otok, z Gorenjskega pa v taborišča VoMi v Nemčijo (prav tam, 44, 71).

7.2.3 Požiganje hiš in vasi

20. 9. 1941 je nemški okupator zaradi partizanskega napada na nemški osebni avtomobil, v katerem je bilo ubitih šest oseb, iz maščevanja požgal vasi Rašico in Zgornje Gameljne, njene prebivalce pa izgnal v NDH.

Okupator je narodnoosvobodilnemu gibanju prizadel precej udarcev, vendar je ugotovil, da ga niso zatrli. Zato so leta 1942 nastopili še s hujšimi ukrepi in tako so svojo frustracijo oz. jezo znesli nad nedolžnimi ljudi, ki niso bili neposredni udeleženci narodnoosvobodilnega gibanja. Januarja 1942 se je okupator maščeval vaščanom Dražgoš, kjer je postrelil 42 moških, vključno s fanti, starejšimi od 15 let, ter vas zravnal z zemljo, ostale vaščane pa izgnal v koncentracijska taborišča. Enako usodo sta 8. 7. doživeli še vasi Koreno in Gradišče, 20. 7. Hrastnik, Kokra in Sovodenj, do 15. 8. 1942 pa Zlato Polje, Brezovica, Obrše, Mala Lašna, Podgora in Trnovče (prav tam, 44, 71).

Slika 15: Nemci v požganih Dražgošah

Vir: <http://www.mladina.si/88643/m-drazgose/?cookieu=ok> (26.8.2013)

7.3 STATISTIČNI PODATKI O SMRTNIH ŽRTVAH MED SLOVENCIV ČASU 2. SVETOVNE VOJNE

Tabela 1: Število smrtnih žrtev nemških koncentracijskih taborišč med prebivalstvom Slovenije (1941 – 1945)¹

Zap. št.	Taborišče	Število žrtev	Zap. št.	Taborišče	Število žrtev
1.	Auschwitz	2.279	14.	Sachsenhausen	26
2.	Dachau	2.015	15.	Oranienburg	11
3.	Mauthausen	1.820	16.	Gros Rosen	3
4.	Buchenwald	441	17.	Majdanek	2
2.	Ravensbruck	247	18.	Treblinka	1
7.	Flossenburg	173	19.	Druga nemška taborišča	299
8.	Bergen – Belsen	108	20.	Umrli doma za posledicami taborišč	221
9.	Neuengamme	104	21.	Umrli ali ubiti na poti v taborišče ali iz njega	97
10.	Leitmeritz	99	22.	skupaj	8.087
11.	Rižana (Trst)	71	23.	Delež vseh žrtev (%)	8,5
12.	Natzweiler	36	24.	Delež prebivalstva (%)	0,5
13.	Lublin	29			

Vir: Rihtar, 2007, 170

Tabela 2: Smrtne žrtve, ki so jih povzročile nemške oborožene enote (1941 – 1945) med civilnim prebivalstvom Slovenije²

Število vseh žrtev v pokrajini	26.301	13.403	1.051	31.763	14.667	1.636	5.919	94.740
Vzrok smrti civilisti	Sp. Štajerska	Gorenjska	Koroška	Ljubljanska pokrajina	Primorska	Prekmurje	Neznani kraj	Skupaj
Talci	1.533	698	13	253	67	2	46	2.632
Zapor	140	35	7	28	40	3	18	271
Taborišče	2.036	531	146	1.167	1.684	600	738	6.902
Čistke, zajetje, represalije	2.419	614	84	489	1.626	45	60	5.337
Prisilno delo	65	11	7	6	42	21	6	158
Izgnanstvo	1.321	125	33	68	61	3	208	1.819
Pogrešani, izginuli	8	9	2	14	50			83
Bombardiranje	61	16		221	106	1	4	409
Posledice vojne	52	21	4	13	26			116
Nesreče	25	8	4	12	32	1	1	83
Neugotovljeno	67	57	45	16	22	1	7	215
Žrtve – povzročile jih nemške sile	7.747	2.125	345	2.287	3.756	677	1.088	18.025
Delež vseh žrtev pokrajine (%)	29	15,8	32,8	7,2	25,6	41,3	18,4	19

Vir: Rihtar, 2007, 171

^{1,2} Seznam žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej (1941 – 1946), Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, april 2007. Seznam zajema le osebe, ki so v času druge svetovne vojne stalno bivale na območju današnje Republike Slovenije.

Tabela 3: Smrtne žrtve, ki so jih povzročile nemške oborožene enote (1941 – 1945) med pripadniki oboroženih enot Slovenije³

Število vseh žrtev v pokrajini	26.301	13.403	1.051	31.763	14.667	1.636	5.919	94.740
Vzrok smrti oborožene enote	Sp. Štajerska	Gorenjska	Koroška	Ljubljanska pokrajina	Primorska	Prekmurje	Neznani kraj	Skupaj
Spopad	1.910	1.932	270	1.520	3.263	9	256	9.160
Talci	347	262	13	104	47	1	7	781
Zapor	59	12	3	6	21	-	-	101
Taborišče	182	199	40	244	479	4	37	1.185
Vojno ujetništvo	56	9	1	17	25	3	-	111
Čistke, zajetje, represalije	330	446	40	352	822	5	24	2.019
Prisilno delo	2	2	-	-	4	-	-	8
Izgnanstvo	4	2	-	2	3	-	-	11
Pogrešani, izginuli	43	26	-	31	4	-	-	104
Bombardiranje	4	9	-	24	8	-	-	45
Posledice vojne	21	33	3	8	32	-	1	98
Nesreče	6	2	-	3	6	2	-	19
Neugotovljeno	5	7	-	10	1	-	3	26
Žrtve – povzročile jih nemške sile	2.969	2.941	370	2.321	4.715	24	325	13.665
Delež vseh žrtev pokrajine (%)	11,3	21,9	35,2	7,3	32,1	1,4	5,5	14,4

Vir: Rihtar, 2007, 172

³ Seznam žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej (1941 – 1946), Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, april 2007. Seznam zajema le osebe, ki so v času druge svetovne vojne stalno bivale na območju današnje Republike Slovenije.

Tabela 4: Delež žrtev, ki so jih povzročile nemške enote, glede na vse žrtve v posamezni slovenski pokrajini (današnji ozemlje Republike Slovenije)⁴

Število vseh žrtev v pokrajini	26.301	13.403	1.051	31.763	14.667	1.636	5.919	94.740
a.) civilisti	Sp. Štajerska	Gorenjska	Koroška	Ljubljanska pokrajina	Primorska	Prekmurje	Neznani kraji	Skupaj
Št. žrtev	7.747	2.125	345	2.287	3.756	677	1.088	18.025
b.) Pripadniki oboroženih enot								
Žrtve – povzročile jih nemške enote	2.969	2.941	370	2.321	4.715	24	325	13.665
Delež vseh žrtev pokrajine (%)	40,3	37,7	68	14,5	57,7	42,7	23,9	33,4
Delež prebivalstva pokrajine	1,8	2,8	3,8	1,4	3,3	0,7	-	2,1

Vir: Rihtar, 2007, 173

Tabela 5: Število žrtev med mobiliziranimi v nemško vojsko in njene uniformirane enote⁵

Pokrajina	Število žrtev	Delež vseh žrtev v pokrajini (%)	Delež prebivalstva pokrajine (%)
Spodnja Štajerska	7.291	27,7	1,2
Gorenjska	1.891	14,1	1
Koroška	127	12,1	0,7

Vir: Rihtar, 2007, 173

^{4,5} Seznam žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej (1941 – 1946), Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, april 2007. Seznam zajema le osebe, ki so v času druge svetovne vojne stalno bivale na območju današnje Republike Slovenije.

Tabela 6: Žrtve druge svetovne vojne in neposredno po njej na območju današnje Republike Slovenije, razdeljene glede na svojo regionalno pripadnost⁶

Vojni status	Ljubljanska pokrajina 336.297 preb.	Gorenjska 183.404 Koroška 18.770	Primorska 260.000	Sp. Štajerska 596.500	Prekmurje 97.000	Neznani kraj bivanja Žrtve	Št. žrtev	Delež žrtev glede na vse žrtve	Delež žrtev glede na št. preb. 1.492.031	
Civilisti in neugotavljen vojni status	9.698	3.927	483	5.611	11.742	1.275	2.909	35.645	37,5	2,4
Partizanske enote	9.409	5.444	429	7.408	6.859	106	2.066	31.721	33	2,1
Vaške straže	818	9	2	1	12	-	23	865	17	1
Slovenski četniki	244	29	1	4	178	-	13	469	-	-
Domobranci	11.427	2.049	-	249	41	-	756	14.522	-	-
Vpoklicani v tuje uniformirane enote	57	1.897	132	1.263	7.290	242	118	10.999	12	0,7
Jugoslovanska kraljeva vojska	83	43	4	-	168	7	26	331	0,3	-
Evropski odpor	26	1	-	85	6	-	4	122	0,2	-
Zavezniške enote	1	4	-	46	5	6	4	66	-	-
Skupaj	31.763	13.403	1.051	14.667	26.301	1.636	5.919	94.740	-	6,3
Delež žrtev glede na št. preb. pokrajine	9,4	7,3	5,6	4,4	1,7	-	-	-	-	-

Vir: Rihtar, 2007, 169

⁶ Seznam žrtev druge svetovne vojne in neposredno po njej (1941 – 1946), Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, april 2007. Seznam zajema le osebe, ki so v času druge svetovne vojne stalno bivale na območju današnje Republike Slovenije.

8 ZAKLJUČEK

Druga svetovna vojna na Slovenskem se je začela, ko je Nemčija brez vojne napovedi začela izvajati vojaške operacije, s katerimi je nameravala presenetiti branilce in zlomiti njihov odpor. Kasneje so se v boj za slovensko ozemlje vključile tudi italijanske in madžarske sile, ki so zlomile jugoslovansko vojsko in zasedle slovensko ozemlje. Okupatorji so takoj začeli izvajati potujčevanje in drugo nasilje nad prebivalci z namenom, da bi zasedeno ozemlje priključili matičnim deželam. Še najbolj krut je bil nemški okupator. Okupatorji so si prizadevali, da Slovenci kot narod ne bi več obstajali, zato je vsak po svoje izvajal raznarodovalne ukrepe. Italija je slovensko okupirano ozemlje že 3. maja priključila k matični državi, medtem ko je 16. decembra to storila tudi Madžarska. Nemci so s priključitvijo odlašali, ker so želeli najprej prilagoditi upravo zasedenih območij sosednjim avstrijskim deželam, tako da bi Gorenjsko in Mežiško dolino priključili Koroški, preostale kraje pa avstrijski Štajerski. Raznarodovanja so se lotili z množičnim izgonom Slovencev, z množičnim naseljevanjem Nemcev ter s hitro in popolno germanizacijo tistih, ki so ostali doma. Ker so jih želeli čim prej ponemčiti, so uničevali vse, kar bi lahko vzpodbujalo slovensko narodno zavest. Izseljavanje je potekalo na več načinov: najprej so izselili izobražence (duhovnike, učitelje, pravnike ...), vse naklonjene odporu in komunizmu pa so pošiljali v taborišča. Zaradi vse večjega odporiškega gibanja jim to ni v celoti uspelo, je pa kljub temu slovenskemu narodu povzročilo hude posledice. Namesto slovenskih šol in vrtcev so uvedli nemški izobraževalni sistem in jih vzgajali s pomočjo nemških društev za prevzgojo otrok in mladine. V nasprotju z Nemci so Italijani sprva poskušali pridobiti Slovence z milejšo raznarodovalno politiko. Uporabe slovenskega jezika niso prepovedali, dopuščali so dejavnosti kulturnih in drugih nepolitičnih društev, dovoljevali so dvojezični tisk itd. Italijani sprva niso streljali talcev, so pa zato ljudi pošiljali v taborišča ali v internacijo. Šele z okrepitvijo NOB so tudi Italijani začeli s streljanjem talcev. Vsa odporiška dejanja so Italijani in Madžari, prav tako tudi Nemci strogo kaznovali tako z usmrčitvami, streljanjem, aretacijami, pošiljanjem v koncentracijska taborišča, požiganjem stavb, kmetij in celih vasi, odvzemanjem premoženja in opustošenjem. Tako so nekateri še danes mnenja, da so diverzantske akcije sprožale nesorazmerno močne okupatorjeve

povračilne ukrepe, ki so prizadeli predvsem nedolžno prebivalstvo, okupatorju pa niti malo niso poslabšali njegovega vojaškega položaja. Tako so konservativci ter Cerkev s škofom Gregorjem Rožmanom na čelu zagovarjali stališča, naj se okupatorja ne izziva in naj se najbolj izogiba žrtvam, saj bo le tako slovenski narod preživel.

Kmalu po razkosanju Slovenije se je pod vodstvom KPS začela organizirana akcija zbiranja orožja, streliva, intendantske opreme, hkrati pa so se pričele tudi priprave na vstajo. Slovenski komunisti so skupaj z levo usmerjenimi skupinami v Ljubljani ustanovili Protiimperialistično fronto slovenskega naroda, ki se je kasneje ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo preimenovala v OF Slovenskega naroda. Kmalu je postala odlično organizirana. Prve diverzantske in sabotažne akcije so pripadniki izvajali že poleti 1941. Bile so v majhnem obsegu, povzročali pa so jih s preprostimi sredstvi, ki so jih premogli.

Kot pomembno diverzantsko akcijo smatram napad na preserski most, ki se je zgodil konec leta 1941. V tem napadu je prvič prišla do izraza organiziranost napada med diverzantsko skupino in partizansko enoto. Hkrati pa je to spodbudilo tudi druge skupine, saj so spoznale, da se z dobro pripravo in z improviziranimi sredstvi sovražniku lahko povzroči veliko škodo, tako materialno kot tudi moralno. Ta napad pa je imel tudi visoko ceno. Za napad se je italijansko vojaško sodišče kruto maščevalo nad nedolžnimi vaščani in jih brez dokazov obsodilo na smrt s streljanjem oz. na dolgoletne zaporne kazni.

Z razvojem odporniškega gibanja so diverzije in napadi postajali vse bolj pogosti in vse bolj organizirani. Italijani so želeli upor zatreti tako, da so izvajali obsežene racije in organizirali velike ofenzive. Prečesavali so posamezna območja, požigali vasi, zasegli premoženje in živino, streljali ljudi ali jih odpeljali v internacijo. Partizani so se spopadom izognili tako, da so se umaknili na že prečesano ozemlje. Kljub temu so imeli partizani velike izgube.

Pomembna prelomnica, ki je vplivala na razvoj osvobodilnega gibanja, je bila kapitulacija Italije, na katero se je osvobodilno gibanje zelo dobro pripravilo. Še preden so se italijanske enote umaknile s slovenskega ozemlja ali predale orožje nemškemu okupatorju, so jih partizanske enote večinoma razorožile. NOV je tako dobila ogromne količine orožja, streliva, opreme in hrane. Z zaplenjenim italijanskim orožjem je v Slovenskem primorju prišlo do vsesplošne ljudske vstaje in tako je v nekaj dneh nastalo veliko novih bataljonov.

Z izkrcavanjem angloameriških sil na Siciliji in kasneje z umikom nemških sil iz Grčije in z jugoslovanskega bojišča je slovensko bojišče postajalo vedno bolj pomembno. Hkrati pa je bila izrednega strateškega pomena železniška povezava med Dunajem in Trstom ter med Dunajem in Zagrebom. Pri tem so imele vedno večji pomen diverzantske enote, ki so načrtno rušile železniško ter cestno infrastrukturo in druge objekte in tako okupatorju povzročale veliko škodo in težave na drugih frontah. Zaradi tega ni mogel okrepiti svojih sil na drugih oddaljenih frontah in se je hkrati srečeval s pomanjkanjem orožja, streliva in druge potrebne opreme. Vse omenjene težave, s katerimi se je srečeval okupator, so zelo slabo vplivale na moralo njegove vojske.

Pomena slovenskega bojišča so se zelo dobro zavedali tudi zavezniki, ki so NOB dajali vedno večjo podporo, tako z orožjem, strelivom, eksplozivom itd. Sam mislim, da so diverzantski napadi na okupatorja na slovenskem ozemlju povzročili veliko večjo škodo, kot pa samo delovanje partizanskih enot in so v veliki meri pripomogli tudi k hitrejšemu zlomu nemškega okupatorja.

Omenil bi še, da sta bila NOV in PO Slovenije del NOV in PO Jugoslavije. Bila sta relativno samostojna. Ves čas vojne sta imela pretežno slovenski poveljniški kader, ki se je ustvarjal med osvobodilno vojno in ki je enotam poveljeval v slovenščini. V enotah so se nahajali tudi pripadniki drugih jugoslovanskih in nejugoslovanskih narodov, ki so se zatekli na slovensko ozemlje.

Ob začetku vojne na Slovenskem so se v boj podajali borci, ki so premogli ogromno poguma in hrabrosti, saj v nobenem trenutku niso bili enakovredni okupatorju na področju vojaške moči in izurjenosti.

Za konec bi izpostavil diverzanta Mehti Guseinova – Mihajla, Azerbajdžanca, ki se je kot diverzant boril v partizanskih vrstah na Slovenskem in pri tem pokazal veliko mero drznosti, iznajdljivosti in predvsem hrabrosti. O njegovih dejanjih je s spoštovanjem govorila cela Primorska.

Sam mislim, da Slovenija ni izkazala dovolj spoštovanja niti slovenskim niti tujim borcem, ki so se borili na Slovenskem, medtem ko so bili ti v svojih domovinah za svoja dejanja imenovani za heroje.

9 LITERATURA

- 1) Bošnjak, L. *Diverzantska dejstva*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1983.
- 2) Čepe, M. Zbiranje orožja. V: *Junaška Ljubljana 1941 – 1945*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985, str. 73 – 78.
- 3) Dežman, J. *Hitlerjeva dolga senca*. Celovec: Mohorjeva založba, 2007, str. 87.
- 4) Dr. Ferenc, T. *Izbrana dela. Odporništvo 4*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2011.
- 5) Dr. Ferenc, T. *Izbrana dela. Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 3. Nasilje in izkoriščanje gmotnih sil za potrebe okupatorskih držav*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2009.
- 6) Dr. Teropšič, T. *Štajerska v plamenih*. Brežice: Posavski muzej Brežice, 2012.
- 7) Ferenc, T. *Okupacijski sistemi na Slovenskem: 1941-1945*. Ljubljana: Modrijan, 1997.
- 8) Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-UPB1). Ur. l. RS 95/2004.
- 9) Klajnšček, Z. *Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941 – 1945 na Slovenskem*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1989.
- 10) Klajnšek, Z. in ostali. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941 - 1945*. Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, 1978.
- 11) Lorenčin, D. [online]. *Diverzije, sabotaže in vojaški napadi odporniškega gibanja na železnice in druge prometnice na Slovenskem 1941-1945: diplomsko delo*. 2011. (Citirano 10. 6. 2013). Dosegljivo na naslovu: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/lorencin-domen.pdf>
- 12) Luštek, M. Napad na preserski most. V: *Junaška Ljubljana 1941 – 1945*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985, str. 283 – 291.

- 13) Luštek, M. Napad na preserski most. V: *Junaška Ljubljana 1941 – 1945*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985, str. 283 – 291.
- 14) Mally, E. *Slovenski odpor: Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2011.
- 15) Rihtar T.T. Imenski seznam žrtev druge svetovne vojne neposredno po njej (1941 – 1946). V: *Hitlerjeva dolga senca*. Celovec: Mohorjeva založba, 2007, str. 161 – 174.
- 16) *Strategija oboroženega boja*. Beograd: Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo, 1985.
- 17) Šuštaršič, T. in Zlatnar, P. Organiziran odpor na ljubljanski železnici. V: *Junaška Ljubljana 1941 – 1945*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985, str. 208 – 214.
- 18) Vuk, T. [online]. Pojmovanje TIGR-a pred in po osamosvojitvi Slovenije: diplomsko delo. 2008. (Citirano 10. 6. 2013). Dosegljivo na naslovu: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/vuk-tomaz.pdf>
- 19) Wikipedija [online]. *Diverzija*. (Citirano 17. 5. 2013). Dosegljivo na naslovu: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Diverzija>
- 20) Wikipedija [online]. *Druga svetovna vojna na Slovenskem*. (Citirano 17. 5. 2013). Dosegljivo na naslovu: http://sl.wikipedia.org/wiki/Druga_svetovna_vojna_na_Slovenskem
- 21) Wikipedija [online]. *Sabotaža*. (Citirano 5. 6. 2013). Dosegljivo na naslovu: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Sabota%C5%BEa>
- 22) Zupanc, C. *Zmaga v skupnem boju nad naci – fašizmom*. Nova Gorica: Goriški muzej Nova Gorica, 2007.
- 23) Žabkar, A. *Geostrateški in geopolitični položaj Slovenije v 20. stoletju*. V: Nova revija: Mesečnik za kulturo. Ljubljana: Delo – Tiskarna, 1997, str. 183-209.

SEZNAM SLIK

SLIKA 1: GRADNJA OBRAMBE »SUDOSTWALL«	8
SLIKA 2: SOKOLI	17
SLIKA 3: DR. DUŠAN SERNEC	18
SLIKA 4: OB RAZPADU JUGOSLOVANSKE VOJSKE JE V KRMELJU – TRŽIŠČU OSTAL VOJAŠKI TRANSPORT, KI GA JE OKOLIŠKO PREBIVALSTVO OKOLI 10. APRILA 1941 IZPRAZNILO. Z OROŽJEM SO SE POZNEJE OBOROŽILI PARTIZANI	20
SLIKA 5: POŽIG BENCINA V POSTOJNSKI JAMI	30
SLIKA 6: ZAPOR STARI PISKER V CELJU	31
SLIKA 7: DIVERZANTSKA AKCIJA NA ŽELEZNIŠKI POSTAJI V LOGATCU	37
SLIKA 8: DRUGO RUŠENJE ŠTAMPETOVEGA MOSTA MED VERDOM IN LOGATCEM	40
SLIKA 9: VOJAŠKI POGREB SS-SONDERSTURMMANNA JONKEJA 19. MAJA 1944 V BREŽICAH	50
SLIKA 10: OBEŠANJE STOTIH TALCEV ZARADI NAPADA NA OKROŽNEGA VODJO ANTONA DORFMEISTRA	51
SLIKA 11: POGREB VIŠKEGA NACISTIČNEGA FUNKCIONARJA	51
SLIKA 12: FAŠISTI STRELJAJO SLOVENSKE RODOLJUBE	55
SLIKA 13: NEMŠKI POLICISTI SE Približujejo domačiji nekje na Koroškem leta 1943	58
SLIKA 14: STRELJANJE TALCEV V CELJU	59
SLIKA 15: NEMCI V POŽGANIH DRAŽGOŠAH	61

SEZNAM PREGLEDNIC

TABELA 1: ŠTEVILO SMRTNIH ŽRTEV NEMŠKIH KONCENTRACIJSKIH TABORIŠČ MED PREBIVALSTVOM SLOVENIJE (1941 – 1945) ¹	61
TABELA 2: SMRTNE ŽRTVE, KI SO JIH POVZROČILE NEMŠKE OBOROŽENE ENOTE (1941 – 1945) MED PREBIVALSTVOM SLOVENIJE ²	62
TABELA 3: SMRTNE ŽRTVE, KI SO JIH POVZROČILE NEMŠKE OBOROŽENE ENOTE (1941 – 1945) MED PREBIVALSTVOM SLOVENIJE ³	63
TABELA 4: DELEŽ ŽRTEV, KI SO JIH POVZROČILE NEMŠKE ENOTE, GLEDE NA VSE ŽRTVE V POSAMEZNI SLOVENSKE POKRAJINI (DANAŠNJI OZEMLJE REPUBLIKE SLOVENIJE) ⁴	64
TABELA 5: ŠTEVILO ŽRTEV MED MOBILIZIRANIMI V NEMŠKO VOJSKO IN NJENE UNIFORMIRANE ENOTE ⁵	64
TABELA 6: ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE IN NEPOSREDNO PO NJEJ NA OBMOČJU DANAŠNJE REPUBLIKE SLOVENIJE, RAZDELJENE GLEDE NA SVOJO REGIONALNO PRIPADNOST ⁶	65

PRILOGE

ZEMLJEVID 1: DIVERZANTSKO DELOVANJEV JUGOSLAVIJI LETA 1941	74
ZEMLJEVID 2: DIVERZANTSKO DELOVANJEV JUGOSLAVIJI LETA 1942	75
ZEMLJEVID 3: DIVERZANTSKO DELOVANJEV JUGOSLAVIJI LETA 1943	76
ZEMLJEVID 4: DIVERZANTSKO DELOVANJEV JUGOSLAVIJI LETA 1944	77
ZEMLJEVID 5: DIVERZANTSKO DELOVANJEV JUGOSLAVIJI LETA 1945	78